

Muhafazakâr Fenomenlerin Fıkıh Algısı

Fetullah YILMAZ | orcid.org/0000-0002-2348-9537 | ftllhyilmaz@ankara.edu.tr

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01wntqw50>

Öz

Bu makalede son zamanlarda bazı kesimler üzerinde etkili olan muhafazakâr sosyal medya fenomenlerinin fıkıh algısının belli meseleler üzerinden tespit ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu meseleler ilgili kitle üzerine yapılan bazı sosyolojik çalışmalarda ortaya konulan hususlarla sınırlandırılmaktadır. Bunlar din, dinin kaynakları, dinî otorite, ibadetler, tesettür, makyaj, eş cinsellik ile dini unsurların pazarlanması gibi fenomenlerin ilgi alanlarına giren yahut onların durumuyla alakalı belli başlı hususlardan oluşmaktadır. Çalışmanın temel aldığı ve verilerini temin ettiği alan bazı sosyolojik araştırmalar olup bu verilerin değerlendirildiği ilim ise fıkıhtır. Dolayısıyla bu makale, iki farklı disiplinin buluştuğu, fakat sosyolojik verilerin araç, fıkıhın amaç olarak öne çıktığı bir araştırma denemesi sayılabilir. Bununla beraber sosyal medyada meşhur ve takipçi sayıları yüksek olan muhafazakâr fenomenlerin sahip oldukları düşüncelerin hangi zemine yaslandığı, nasıl bir tarihi geçmişe sahip olduğuna da genel olarak işaret edilmektedir. Tanınmış kişilerin dine ve fikhî meselelere dair algıları genellikle sathi bir mahiyet taşıdığından çoğunlukla, içerisine düştükleri çelişiklere değinilmekte ve iddiaları ana hatlarıyla değerlendirilmektedir. Sosyal medyada çokça takipçisi olan ve tamamına yakını kadınlardan oluşan muhafazakârların din, şer'î deliller, ibadetler, tesettür, eş cinsellik ve dinî değerlerin sanal mekânda ticari amaçlarla kullanılması konularındaki söz ve amellerine yönelik yapılan bu çalışma, kendini müslüman gören bir kesimin konumunu gösteren önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Araştırmada kaynak taraması ve metin analizi yöntemleri uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh, Sosyoloji, Sanal Mekân, Fenomen, Fıkıh Algısı.

Atıf Bilgisi

Yılmaz, Fetullah. "Muhafazakâr Fenomenlerin Fıkıh Algısı". *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları*

Dergisi 10/2 (Temmuz 2024), 556-590. DOI: 10.69576/ihya.1456706

Geliş Tarihi	26.03.2024
Kabul Tarihi	03.05.2024
Yayın Tarihi	25.07.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Bildirim	ihyajournal@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Perception of Fiqh by Conservative Phenomena

Fetullah YILMAZ | orcid.org/0000-0002-2348-9537 | ftllhyilmaz@ankara.edu.tr

Assoc. Prof., Ankara University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01wntqw50>

Abstract

In this article, the perception of fiqh of conservative social media phenomena, which have recently been influential on some segments, is discussed through certain issues. These issues are limited to those identified in some sociological studies on the relevant audience. These issues consist of religion, sources of religion, religious authority, worship, hijab, make-up, homosexuality and marketing of religious elements. The study is based on some sociological researches and the discipline in which these data are evaluated is fiqh. Therefore, this article can be considered as a research attempt in which two different disciplines meet, but sociological data is the tool and fiqh is the goal. In addition, the grounds on which the thoughts of conservative phenomena, who are famous on social media and have a high number of followers, are based and what kind of historical background they have are also generally pointed out. Since the perceptions of well-known people about religion and fiqh issues are generally shallow, the contradictions they fall into are mentioned and their claims are evaluated in outline. This study on the words and deeds of conservatives, who have a large number of followers on social media and almost all of whom are women, on the subjects of religion, sharia proofs, worship, hijab, homosexuality and the use of religious values for commercial purposes in virtual space, has revealed important results that show the position of a segment that considers itself Muslim. In the research, the methods of literature review and textual analysis were used.

Keywords

Fiqh, Sociology, Virtual Space, Phenomenon, Perception of Fiqh.

Citation

Yılmaz, Fetullah. "Perception of Fiqh by Conservative Phenomena". *İhya International Journal of Islamic Studies* 10/2 (July 2024), 556-590. DOI: 10.69576/ihya.1456706

Date of Submission 26.03.2024

Date of Acceptance 03.05.2024

Date of Publication	25.07.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ihyajournal@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Extended Abstract

In this article, the perception of fiqh of conservative social media phenomena, which have recently been influential on some segments, is discussed through certain issues. These issues are limited to those identified in some sociological studies on the relevant audience. These issues consist of religion, sources of religion, religious authority, worship, hijab, make-up, homosexuality and marketing of religious elements. The study is based on some sociological researches and the discipline in which these data are evaluated is fiqh. Therefore, this article can be considered as a research attempt in which two different disciplines meet, but sociological data is the tool and fiqh is the goal. In addition, the grounds on which the thoughts of conservative phenomena, who are famous on social media and have a high number of followers, are based and what kind of historical background they have are also generally pointed out. Since the perceptions of well-known people about religion and fiqh issues are generally shallow, the contradictions they fall into are mentioned and their claims are evaluated in outline. The phenomena's understanding of worship is also a continuation of their view of religion. According to most, there is no difference between prayer and yoga or other spiritual practices. The important thing is that the person develops, is motivated, and is engaged in something that contributes "spiritually" to him/her. This approach reminds us of the "wisdom" and "purpose" focused approach in some theological circles in recent times. According to those who defend the understanding of "Progressive Islam", Sharia consists of purposes. The forms and the actions that lead to these purposes are not important and may change. Interestingly, they accept the current fact as one of the sources of judgment and argue that the judgment changes as the facts change. Hijab is legitimized to cover up and hide attractive aspects from strangers; It has taken its place in the world of phenomena as a means of appearing and showing itself in external and virtual space. Although they talk about some limits such as wearing a bonnet, the obligation of hijab, which is almost reduced to "covering the head", does not seem to be indispensable for some. All female influencers interviewed said that they wear make-up and that it is indispensable for girls, as a natural requirement of their understanding of religion and hijab. Well-known conservative people on social media, who have a postmodern and liberal-secular approach to almost every issue, have found homosexuality, which is clearly prohibited in the texts and about which there are serious threats, very natural and legitimate. It can be said that the most important thing that distinguishes influencers from other social media users is that they carry out commercial activities through religious elements and images. It is seen that these women, who earn large amounts of money by testing and advertising the products of many companies they work with, use many religious elements, especially the hijab, in opposition to the purpose of their presentation. Thus, conservative women create a world and socialize in the virtual space according to the conditions of the global capitalist market, and reshape it in the form of a hybrid structure by "improving" the "cultural, religious, political and gender-related"

conceptions, acceptances and values of the environment they come from in the virtual space. According to fiqh, every action of the taxpayer has a ruling in religion. Therefore, religion encompasses every aspect of life and determines the direction. However, it is seen that religion is not the primary determinant of all kinds of choices and actions in virtual space. Since Islamic elements are no longer essential for taxpayers to comply with, they do not dominate the content of people's posts. However, when responding to criticisms directed at them in the virtual space, the relevant individuals resort to using religious evidence and presenting it to prove the legitimacy of their actions. While creating content, influencers include Islamic elements and pay attention to the fashion and trends of the day. As a result, the vision of the phenomena regarding religion and Sharia issues, who have achieved fame in the virtual space and present their works and themselves through Islamic elements and images, is the continuation of magical concepts such as enlightenment, innovation, progress, and opening the door of absolute jurisprudence that have influenced the Islamic world for the last one to one and a half centuries. It is in the nature of. Women, who are claimed to be everywhere in the century of happiness, are now also present in virtual space, based on the acceptance that they have been excluded from society (public space) throughout history and should now take their real place in modern life.

Giriş

Son zamanlarda, iletişim vasıtaları arasına internetin dâhil oluşuyla farklı bir evreye girildiği sıkça vurgulanmakta, bunun sebep ve neticeleri üzerine araştırmalar yapılmaktadır. Yeni iletişim araçlarından ciddi seviyede etkilenen bir meseleler yığını karşısında bulunduğumuz açıktır. Bu makaledeki mevzular bunların fıkıh alanına girenlerden bir bölümünü oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, internet ve özellikle sosyal medyayla birlikte hemen her türlü konuya yaklaşım tarzının neredeyse tamamen değiştiği ve yeni olduğu tezine biraz mesafeli durularak bunların önemli bir kısmının “eski”den tevarüs edildiği varsayımıyla hareket edilecektir. Nitekim “birçok medya kuramcısı da yeninin eskiyi nasıl değiştirdiği ile değil, eskinin yeniyi nasıl şekillendirdiği ile ilgilenmiştir.”¹

Sanal âlem birçok bakımlardan yeniliklere sebep olmuşsa da bunlar gerçek hayattaki süreçlerden tamamen farklı görünmemektedir. Zira çevrim içi olarak sanal mekâna dâhil olmak çoğunlukla dünyadaki diğer somut varlık ve davranış biçimlerinin bir uzantısı olarak tezahür etmektedir. Günümüz internet kullanımında, insanların normal hayat tecrübelerinin ve geçmişte elde ettiği birikimin büyük rolü bulunmaktadır.² Bu durum dinî ve fikhî meseleler için de benzer görünmektedir. Son bir-iki asırdır dillendirilen iddia ve söylemlerin, fenomenlerin algısında belirgin bir rol oynadığı açıkça müşahade edilmektedir. Bununla birlikte internet kullanımının önemli bir kitleyi farklı derecelerde dönüştürdüğü, meselelere bakışını etkilediğini de eklemek uygun olacaktır.

Dine ve fikhî meselelere yaklaşımda toplumunun yeknesaklığının özellikle son on yıllarda ciddi boyutlarda parçalandığı söylenebilir. Araştırma konusu olarak, muhafazakâr fakat farklı bir din anlayışına (seküler, bireyci) sahip kesimin son halkasının yani sosyal medya fenomenlerinin seçilmiş olma sebebi, onların diğer kesimlerden tamamen farklı bir din ve fıkıh algısına sahip olmalarından değil, haklarında yapılan bazı çalışmaların mevcudiyeti ile onların söz, davranış ve dolaylı olarak verdikleri mesajlar vasıtasıyla daha fazla insanı etkiliyor olmalarındandır. Araştırmaya konu olan kesime ait din anlayışı bir yandan modernizmin İslam dünyasına girişine uzanırken, diğer ucunda ise modernizmin devamı niteliğinde ve akışkan, sabiteleri ve sınırları net olmayan, tüm farklılıkları aynı pota içinde karıştırıp eritebilen seküler bir alan olan sanal mekân bulunmaktadır.³ Sanal mekân; “içinde çok sayıda kişinin yan yana dizilimler oluşturacak şekilde, çoğunlukla birbirleri hakkında derinlemesine bir bilgiye sahip olmadan, birbirleriyle yüz yüze ilişki kurmadan ama yine de birbirlerini etkileyerek ve birbirine bir ağ içinde bağlantılı kalarak,

¹ Hakan Aydın – Metin Eken, “Din Görevlilerinin Sosyal Medya Kullanımı”, *Medya ve Din*, ed. Mete Çamdereli vd. (İstanbul: Köprü Kitapları, 2014), 380.

² Harun Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân - Dindarların Sosyal Medyada Var Olma Sorunu* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021), 300; Christine Hine, *Ethnography for the Internet: Embedded, Embodied and Everyday* (New York: Bloomsbury Publishing, 2015), 41.

³ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 121.

birbirlerinin yaşam biçimlerinin kaçınılmaz bağlarını birçok yönden çeşitlendirerek insanların var olduğu⁴ bir alandır.

“Aydınlanma” düşüncesinin bir neticesi sayılan modernleşmeyle beraber dini müesseselerde olduğu gibi fertlerin inanç ve amellerinde de bazı değişiklikler olmuştur. Fertlerin, modernleşmenin etkisiyle önceki toplum yapılarındakinin aksine olarak dine yönelik usullerini bizzat kendilerinin tayin etmekte oldukları savunulmaktadır.⁵ Farklı anlatımla, sekülerlik günümüz insanını derinden etkilemiş bir durum/kavram olarak bütün gerçekliğin insan karşısında nesneye indirgenmesi olup insan karşısında Tanrı dâhil, her şeyi bir nesneye indirgemekte ve her şeyi insan bilinci karşısında konumlandırmaktadır. Modernlik öncesinde hemen “her şeyi kutsal/din belirlerken, her şeye dinler konum biçerken ve her şeyin ölçüsü dinken, seküler anlayışla birlikte dinin/kutsalın kendisi konumlandırılan bir şeye dönüşmüştür. Bundan dolayı seküler bir alan olarak sanal mekânın dinin mahrem sınırlılıkları ile ilgili kaygısı ya da bu sınırlılıkların oluşabileceği sabiteleri/katılıkları yoktur.”⁶ Aynı şekilde sanal mekâna taşınan İslami unsurlar, buranın kendi mantığına göre şekillenmektedir. Bir yanda tüketim odaklı kapitalizmin her tür insan ilişkilerini maddileştiren tabiatı, diğer yanda çoğunlukla politik tepkisel bir duruşun da bulunduğu İslami göstergeler vardır ve bunlar aynı mekânda buluşmakta ve âdeti ikisinden de “telfik” yoluyla ilginç bir karışım meydan getirilmektedir. Ancak bu melez görünümde galip konumda küresel kapitalist unsurlar varken, İslami unsur ve göstergeler buna hizmet ettiği oranda yer alabilmektedir.⁷

Özellikle fenomenlerin dinî-fikhî kaide ve meselelere yaklaşımını değerlendirirken sanal mekânın seküler yapısının ciddi seviyede müessir olduğu ileride de müşahade edilecektir. Sanal mekâna dâhil olan kişiler dinî kaideler ve örf-âdet gibi içtimai kısıtlamalardan azade bir şekilde kendi mekânlarını diledikleri şekilde yönetme imkânına sahip olmaktadır. Dolayısıyla İslami değer ve unsurlar sanal mekânın bir parçası olarak kullanılır hâle gelmekte ve şer’an vazedildiği amacın dışına çıkarılmakta, çoğu zaman da maksadının hilafına kullanılmaktadır.

Diğer yandan bu yeni mekânın akışkan tabiatında “ne yapacağını bilmeme hali”nin muhafazakârları bir şaşkınlık durumuna soktuğu da görülmektedir. Bazen göklere çıkarılan kimi zaman da toplumun bozulmasının yegâne sebebi olarak görülen internet, muhafazakârların hayat tarzını ve bunun içerisinde ticari faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle içinden geldikleri çevre tarafından sıklıkla evi terk etmekle tenkit edilen muhafazakâr kadınlar, sanal mekânın imkanları ile evi terk etmeden tüketim odaklı ticari faaliyetler yapabilmeye ve ciddi bir gelir elde etmeye başlamışlardır. Onlar gerçek mekânın risklerinden uzak bir biçimde sosyal medyada kurdukları ağlar sayesinde estetik zevklerini geliştirme ve modayı takip etme imkânı bulmuşlar ve bunları icra ettikleri bir

⁴ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 204.

⁵ Mehmet Özay, *Sekülerleşme ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 257-258.

⁶ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 122.

⁷ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 175.

mekâna kolay ve hızlıca adapte olmuşlardır. Bu mekânın nimetlerinden olabildiğince çok faydalanan muhafazakâr kadınlar, içinde yer aldıkları akışkan mekânın icaplarını ifa ederken muhafazakâr çevrenin birçok değer ve kaidesinin sınırlarını da bulanıklaştırmaktadırlar. Korunması lüzumlu ve mahrem sayılan pekçok sınır, sanal mekân dâhilinde belirsiz bir hâle dönüşmektedir.⁸

Muhafazakârlar kadınların sanal mekândaki paylaşım ve faaliyetlerinde, bedenlerindeki göstergeler, muhtelif konulardaki açıklamaları, fotoğraf paylaşımı yahut yazılı bir metinle ifade ettikleri dinî tutum ve davranışlarında bireyselleşme ve yorumlarında da kısmi çeşitlilik, dikkat çekici seviyededir. Bu çeşitlilik, sadece onların din anlayışlarındaki farklılaşmalar olarak değil, aynı zamanda bizzat yeni dinî inanış ve amelleri ile manevi/spiritüel yaklaşımlarında da görülmektedir.⁹

Bu çalışmada fenomenlerin fikhî meselelere ilişkin tasavvurları tespit edilirken Harun Geçer'in *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân- Dindarların Sosyal Medyada Var Olma Sorunu* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021) adlı çalışmasından faydalanılacaktır. Özellikle ibadetlere dair konularda ise yine Harun Geçer ve Hacer Ayaz'ın "Sanal Mekânda Karma Spiritüellik Biçimleri: Formal Dindarlığın Değişimi Sorunu", *Toplumsal Değişme ve Din*, ed. Erkan Perşembe (Ankara: Nobel Yayınları, 2022) başlıklı araştırmalarındaki verilerden istifade edilecektir. Fenomenlere ait ifadeler bazen birebir aktarılacak, bazen de anlamı bozmayacak şekilde kısaltılarak verilecektir.

Sosyal medyada tanınmış muhafazakâr kişilerin dinî ve fikhî meselelere bakışlarının değerlendirilmesi yapılırken üç hususa dikkat edilmeye çalışılacaktır. Evvela; savunulan hususların aslında yeni olmadığı, bir yandan Avrupa'da zuhur eden aydınlanmacı-seküler yaklaşımın ve diğer yandan son bir buçuk-iki asırdır Batıcı ve modernistlerce savunulanların sathi bir kopyası görünümünde olduğuna işaret edilecektir. İkinci olarak fenomenlerin savunduklarının tutarlılık bakımından değerlendirilmesi yapılacaktır. Üçüncü olarak da bunların fikhen doğruluğu genel ve sathi bir bakışla ele alınacaktır. Zira ilgili kitlenin, araştırmaya dayalı ve derinlikli iddialar ortaya koymadıkları, daha doğrusu böyle bir amaçlarının bulunmadığı görülmektedir.

1. Din, Şer'î Deliller, İctihat

Fenomenlerin bu konudaki yaklaşımları farklı meselelere dair söylediklerinden yola çıkılarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Zira onlar özellikle tesettür gibi meseleler hakkında konuşurken din, şer'î deliller ve içtihadı dair tasavvurları hakkında ipuçları vermişlerdir. Burada tesettür ve ibadetlere dair sözlerine bu bağlamda dolaylı ve zorunlu olarak yer verilecek, ayrıntıları ise ileride incelenecektir.

Ele alınacak meseleleri daha iyi konumlandırmak bakımından dinin tanımıyla başlamak faydalı olacaktır. İstilahî anlamıyla din; "Akıl sahiplerini hüsn-i ihtiyarları ile kendileri için bizzat

⁸ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 5.

⁹ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 204.

hayırlara sevk eden bir vaz'-ı ilâhîdir." Allah tarafından indirilmiş (vaz'-ı ilâhî) olması, beşer tarafından din konulamayacağını gösterir.¹⁰ Fenomenlerin dine dair tam bir tanım yapmadıkları görülmektedir. Bir fenomen şöyle demektedir: "Din, insanın içinden gelen bir şey. Zaten din insan için ihtiyaç, inanma ihtiyacı; içinin derinliklerinde birine inanmak, güvenmek ister, bir güç onu görsün, bir güç ona yardım etsin, bir güç onu anlasın."¹¹ Bu sözler dinin tanımından ziyade inanma ihtiyacını açıklamakta olup ciddi sıkıntılar barındırdığı söylenemez.

Bir başkası ise her şeyi sorgulayarak din anlayışını geliştirdiğini ifade etmiştir. Dini, duyduğu gibi dogmatik değerler üzerinden kabul etmediğini, daha çok düşünerek, sorgulayarak, mantıklı bir açıklamasını arayarak bir anlayış oluşturduğunu belirtmiştir. Ailesinden yahut başka yerlerden edinilen dinle ilgili bilgilerin hepsinin sorgulanması gerektiğini, sorgulamadan inanmanın yanlış olduğunu söylemiştir. "Dogmatik"ten ne kastedildiği esasen belli olmakla beraber, böyle görülen geleneksel değerlerin, muhafazakâr kadınlarca etkili bir şekilde sorgulandığı müşahede edilmektedir.¹² Ancak mevcut değerlerin sorgulanmasında doğru kabul edilen kıstasların ne olduğu konusunda bir tasrih yoksa da bunların Batı kaynaklı bir anlayış olduğu söylenebilir. Ülkemizde dine bu şekilde yaklaşmanın kökenlerine bakıldığında bunun en az yüz yıl öncesine gittiği söylenebilir. Burada, Osmanlı son dönemi aydınları etkileyen materyalist-pozitivist felsefenin izleri bariz bir biçimde görülmektedir. Ziya Gökalp gibi aydınların dini; deneye konu oluşturmayan -fenomenin ifadesiyle sorgulanmayan"- her şeyi reddeden bir anlayışla İslam ilim geleneğinde "vaz'-ı ilahî"ye karşılık "müspet ilim" olarak tanımlamaya çalıştıkları görülmektedir.¹³

Diğer ilginç bir husus, sosyal medyada tanınmış muhafazakâr kişilerin ulema-fukaha gibi geleneksel otoriteler yerine bazen takipçilerinin ikazlarını dikkate alıyor olmalarıdır. Yaptığı paylaşımında bileğinin çok görüldüğü, bunun doğru olmadığı ve resmi kaldırmasının uygun olacağı takipçilerinden birisi tarafından fenomene bildirilince, kendisi durumu inceyerek paylaşımını silmiştir.¹⁴ Ancak takipçilerin her uyarısını dikkate almadıkları ileride görülecektir.

Fenomenlerin din anlayışında ciddi biçimde "şekl"e yönelik eleştiriler yapıldığı görülmektedir. Bir bey, "Dinin bir eşarbin altında olabileceğini düşünmüyorum." diyerek dinin şekl yönünden daha ziyade ahlakî boyutuna ehemmiyet veren bir yaklaşım sergiler. Önceleri seküler kesimin ibadetler ve zâhire/amele yönelik diğer hükümlere karşı mesafeli duruşlarını meşrulaştırmak için kullandıkları ifadeler, muhafazakârlarca son zamanlarda sıkça dillendirilir hale gelmiştir. Bu bey, bir Müslüman eğer dininin şeklî boyutunu yerine getiriyor ama diğer şahıslarla ilişkilerinde ahlaka dikkat etmiyorsa amellerinin önemli

¹⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.), 1/90-91.

¹¹ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 206.

¹² Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 210.

¹³ Ahmet İshak Demir, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 100.

¹⁴ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 277-278.

olmadığını düşünmektedir.¹⁵ Dinin ibadetler dâhil şekil boyutuna dair yukarıda aktarılanların, dile getirildiği bağlama göre doğruluk değerleri olabilir. Eğer “şekil de önemli ve vazgeçilmezdir. Zira şekli de emreden, dinin vâzı olan Allah’tır. Fakat şekil ile beraber manevi yön ve ahlak ihmal edilmemelidir.” demek isteniyorsa, şer’i esaslar bakımından buna itiraz edilemez. Ancak şekillerin hiçbir öneminin olmadığı kastediliyorsa bu, yanlış olduğu gibi, aynı kişi kendisiyle de çelişmiş olacaktır. Zira şekil, amel ve zahirî yön olmadan kimin neyi temsil ettiği anlaşılamayacaktır. Aynı şahıs “Dindar insanlar da her istedikleri yerde rahatlıkla olabilir, olmalıdır da.” demiştir. Burada herhangi bir şer’î-fikhî kayıt koymadığı görülmektedir. Oysa kişinin bir yerde bulunma isteği eğer meşru bir maslahata dayanıyorsa, yani dinde bir emir, tavsiye (nedb) veya izin varsa meşru olur. Aksi halde cevazına hüküm verilemez. Dinden bazı hükümlerin iktibas ve farklı bir bağlama taşınması işini kimi sosyologlar “postmodern din” olarak kavramlaştırmıştır. Postmodern din büyük oranda kişinin elindedir. Bundan sonra artık dini anlayış ve hayat kuralsız hale getirilmekte, özgürlük vurgusuyla beraber gelenek tarafından tayin ve tespit edilen ibadet, muamelat ve hatta adabın ötesinde var olan bir din ortaya çıkmaktadır. Bu dinde dini ve seküler olan düşünce ve hayat unsurları birbirine karışmakta ve “dindar” kişiler böylece kendilerini, dinin hükümlerini dikkate almak zorunda hissetmemektedirler.¹⁶

Son dönemlerde genel halk kitlesi yanında özellikle fenomenlerin din anlayışında dikkat çeken bir husus daha vardır. Bu da spiritüel arayış ve yönelimlerin yaygınlaşmasıdır. Bu yönelimleri kimileri bazı ihtiyaçlara bağlamıştır. Bunlar “Modern çağ için güvenilir bir dine duyulan ihtiyaç; kadınlar için bütünüyle özgürleştirici ve faydalı olan dine duyulan ihtiyaç; dini bilimsel bilgiyle yeniden ilişkilendirme ihtiyacı ve yaklaşan ekolojik krize cevap verebilecek bir spiritüellik ihtiyacı.”¹⁷ Muhafazakâr bir sosyal medya kullanıcısı şunu demiştir:

“Ben İslam’ı bütün o kadim dinlerle birlikte, tecrübelerle, deneyimlerle birlikte bir toplam olarak görüyorum. Bize İslam’ı böyle mi anlatıyorlar? Ben o yüzden çok kızıyorum. Yani bu kitabı bu hale nasıl getirirsiniz?” Dikkat edilirse din (İslam) anlayışının sorgulanmasıyla başlayan süreç, onu diğer din ve kültürlerle eşit kabul etmekle neticelenmektedir. Yine müslüman bir toplumda yetişen kişiler, yaptıklarına İslam’dan

¹⁵ Bu cümle sosyolojik-psikolojik bakımdan muhafazakârların hissettiği geç kalmışlık duygusunun bir ifadesi sayılabilir. Zira “her yerde” olma çabası hiçbir şeyden geri kalmamak ve rakipleriyle yarışmak bakımından önemlidir. Muhafazakârlar son iki yüz yıllık tecrübeye göre geçmişte oyalanıp vakit kaybetmenin bedelini ağır bir şekilde ödediklerini düşünüyor olmaları ki özellikle teknolojiye yeni gelenler karşısında geç kalmanın bedelini bir kez daha ödemek istememektedirler. Yine aynı kişi istedikleri her yerde olan dindar muhafazakârların “İslam’ı bu şekilde iyi temsil edebileceklerini” savunur. Bu ise muhafazakârların bu sefer geç kalmadıklarını, teknolojik yeniliklere en az herkes gibi uyum sağlayabildiklerini ifade etmektedir. İslam’ı “temsil” vazifesi ise ekseriya bedeninde İslami göstergeler taşıyan, iyi giyimli, konuşması ve davranışları düzgün muhafazakâr kadın tarafından ifa edilmektedir. Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 313.

¹⁶ Harun Geçer – Hacer Ayaz, “Sanal Mekânda Karma Spiritüellik Biçimleri: Formal Dindarlığın Değişimi Sorunu”, *Toplumsal Değişme ve Din*, ed. Erkan Perşembe (Ankara: Nobel Yayınları, 2022), 120.

¹⁷ Geçer – Ayaz, “Sanal Mekânda Karma Spiritüellik Biçimleri”, 121.

meşru bir zemin aramakta “bu kitabı bu hale nasıl getirirsiniz?” diyerek sıkıntıyı dinin kendisinde değil de ulema, fukaha yahut dini anlatan diğer kesimlerde görmektedir. Başka pek çok akademisyen ve yazarda gördüğümüz bu anlayışa göre İslam, tarih boyunca tamamen yahut çoğunlukla yanlış anlaşılmıştır.¹⁸ Sözlerine bakılırsa bu kişi de herkesi dini yanlış anlamakla itham etmekte, kendisini ise en doğru anlayan bir otorite konumunda gördüğünü düşündürecek biçimde konuşmaktadır. Bütün dinlerin esasen bir olduğu iddiası dinî çoğulculuk düşüncesine işaret etmektedir. Son zamanlarda bazı modernistler tarafından geniş anlamıyla savunulan dinî çoğulculukta, gayrimüslimlerin de ebedî saadete erebileceklerini Müslümanların kabul etmeleri istenmektedir.¹⁹

Bu durumda kişilerin içlerine dönmesi, yoga yapması, gökyüzüne bakması, kısaca “manevi yönünü ne doyuruyorsa” ona yönelmesi meşru birer ibadet biçimi olarak tezahür etmektedir. Manevi yönünü tatmin eden tüm ameller, yeni hayat tarzına katkıda bulunduğu ve hedeflerine motive ettiği müddetçe hayatını renklendiren, zenginleştiren birer vesile olarak hayatında yer bulabilir. Böyle spiritüel inanç ve uygulamalar femonenlerin veya çağdaş muhafazakârların İslam’la bağlarının hepten yok olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak onların, ibadetleri ferdi ve dünyevi sıkıntılarıyla baş etmelerine yardımcı birer araç seviyesine indirilmiş oldukları görülmektedir. Hâsılı; Hinduizm gibi dinlerden yahut farklı kaynaklardan alınan ibadet ve uygulamalar İslam’daki ibadetlerle aynı meşruyet seviyesinde kabul edilmekte, icma edilen sabitelere karşı çıkmakta, hatta küresel düzeyde peydahlanan yeni spiritüel inanışlar tecrübe edilerek tavsiyeye şayan bulunmakta ve bunda da bir sakınca görülmemektedir.²⁰

İbadetler alanındaki bu “geniş” bakış açısının ilk dönem Cumhuriyet aydınlarında farklı bir tezahürünün varlığı görülmektedir. Hatta bu tür yaklaşımlar, şekil ve şartları dince belirlenmiş ibadetleri (ibâdât-ı mersûme) saçma gören Ömer Hayyam’a atıfla gündeme gelmiştir.²¹ Nitekim “İlerlemeci İslam” anlayışını savunanlara göre de din “maksadlar”dan ibarettir. Şekiller önemli olmayıp maksada ulaştıran her türlü vesile değerlidir. Bunlar olguyu (vâkıa) hüküm kaynaklarından biri olarak kabul etmeleri hasebiyle, vâkıanın değişmesiyle her türlü hükmün, hatta ibadetlerin bile değişebileceğini savunmuşlardır.²²

İleride belli meseleler özelinde de geleceği üzere İslami bir zeminden beslenen pek çok fenomen, hemen bütün dinleri eşitleme eğiliminde olmakla hak din-bâtıl din, helâl-haram, meşru-gayri meşru gibi İslam’ın doğrudan esaslarına taalluk eden pek çok ayrımı yok ederek her türlü dinî anlayışa kapı aralamaktadır. Böylece İslam da kültürel bir kimlik

¹⁸ Abdülaziz Bayındır, *Kur’an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2010), 11, 312.

¹⁹ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 233.

²⁰ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 207-208.

²¹ Demir, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam’a Bakışı*, 222-233.

²² Fetullah Yılmaz, *İslam Hukukunda Vesâil-Makasid İlişkisi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 221. Nas-olgu ilişkisine dair bk. Fethi Ahmet Polat, *Çağdaş İslam Düşüncesinde Kur’an’a Yaklaşımlar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 303-358.

mesabesine indirgenmiş olmaktadır.²³ Netice itibarıyla; şer'î delillerle bağı zayıflatılan din anlayışı İslam'ı tafsilata ilişkin bağlayıcı hükümler içeren bir yol (şeriat) olma vasfından soyutlamaktadır. Adalet ve iyilik gibi genel maksadlar diğer felsefi düşünce ve ideolojilerde, eski ve yeni birçok filozof ve düşünürde de bulunmaktadır. Tafsilî deliller ve hükümler göz ardı edilerek İslam'ın da aynı gayeleri gerçekleştirme amacıyla olduğu söylemek, nihayetinde onu da diğer ideolojiler safına katıp yok etmekle neticelenecek bir girişimdir.²⁴ Bu anlayışın temelini çağdaşçı-modernist pek çok araştırmacıda görmek mümkündür. Nitekim Fazlur Rahman açıkça “*Hangi gruba ait olursa olsun, Allah'a, ahiret gününe inanan ve iyi işler yapan her insan kurtulur.*”²⁵ demiştir.

Sanal mekânın istilasıyla birlikte artık insanlar üst bir otorite olarak kabul ettikleri varlığın hükümlerini değil, bizatihi kendi akıl ve zekâlarından kaynaklanan bir sistemin telkinlerini hayatlarına tatbik başlanmış oldukları savunulmaktadır. Buna göre dinin otoritesinin sarsılması “sanal mekân destekli teknolojik unsurlar, özellikle yapay zekânın her geçen gün daha da etkili hâle gelmesiyle” ilgilidir. Oysaki bu sürecin modernleşme hatta “aydınlanma” ile başladığı söylenebilir. Yapay zekâ ile birlikte insanların ev, işyeri, hastane ve ibadet mekânları gibi farklı müesseselerden oluşan gerçek mekânların kısıtlamaları etrafında biçimlenen eski ilişki biçimleri çoğunlukla değişse de²⁶ bu değişim önceki süreçten bağımsız değildir.

Sosyal medyada tanınmış kişilerin esnek din anlayışlarına temel aldıkları bir husus da farklı mezheplerin ve fikhî ihtilafların bulunmasıdır. İslam ve onun amelî yönü, toplum içerisindeki işleyişi ile ilgili hükümlerden bahsederken dinî gelenek içinde teşekkül etmiş farklı mezhep ve ihtilaflara vurgu yapmakta, nasları ve delilleri yeniden ele alarak tefsir/içtihat etmekten bahsetmekte oldukları görülmektedir.²⁷ Mezheplerin mevcudiyeti ve bazı konularda ihtilafların varlığı, her türlü düşünce ve algıyı herhangi bir usule dayanmaksızın meşrulaştırıcı bir araç olarak görülmektedir. Esasen bu anlayış Osmanlı son dönemine kadar gitmektedir. Bu devrin sonuna doğru kanunlar hazırlanırken pek çok ilim ehli fikhî görüş ve fetvayı, belirli bir mezhep usulü çerçevesinde ortaya koymakla yetinmemiştir. Zira kanun yapımında olduğu gibi “çağdaş” beklentiler ve meydan okumalara karşı tek bir mezhebin yetmeyeceği düşünülmüştür. Bu sebeple yeni bir usul geliştirilmiştir: “el-Fikhü'l-mukâran usulü”. Buna göre, çağdaş fakih ve müfti, inceleme sürecini tamamladıktan sonra fetvasını mevcut görüşler havuzundan seçerek, tercih ve tahayyur yoluyla oluşturabilir. Tüm mezhepler ve içtihatlar meşru olup eşittir. Hatta ittihad-ı İslam hareketi sonrasında daha serbest ve çoğulcu bir yaklaşımla sadece Sünni mezhep veya müctehitler değil, tarih boyunca kısmen yahut tamamen gündeme alınmayan,

²³ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 93. Konu hakkında bir araştırma için bk. Kurtuluş Cengiz vd. *Türkiye'de Spiritüel Arayışlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022).

²⁴ Yılmaz, *Vesâil-Makasid İlişkisi*, 224-225.

²⁵ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996), 243-244.

²⁶ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 31.

²⁷ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 91.

hatta bâtil görülen Zâhirî, İsnâaşerî, Ca'ferî (Şî'î), Zeydî ve İbâzîlerin söz ve görüşleri dahi Sünnî kitaplarda yer verilmeye ve dikkate alınmaya başlanmıştır. Bu bakışa göre fikhîçi, her meselede kendi delilleriyle çağa ve kendi durumuna en uygun olanını seçmelidir.²⁸ Bunun yanında, söz konusu zamanlarda hüküm vermek yahut tercihte bulunmak için en azından belli bir fikhî birikime ihtiyaç duyulup kaynaklara müracaat edilirken, zaman geçtikçe ve “ilim tabana yayıldıkça, ilmin kapısı –ihtisaslaşma, söz hakkı elde etme anlamında- herkese açıldıkça” artık çoğu kimsenin birer müçtehid, hatta sözlerine ve faaliyet tarzlarına bakılırsa birer “şâri” pozisyonuna terfi ettikleri söylenebilir. Nitekim bunu da sosyal medya henüz bu kadar değilken söyleyenler olmuştur: “Doğru anlayış, hükümlerin vazediliş esprisini kavrama ve Allah gibi yeni hükümler koymaktır. Bunu bir tek Hz. Ömer kavramıştı.”²⁹ Bu tür çabaların bazı cüzi meseleler haricinde, vakıyı meşrulaştırmaya hizmet ettiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Nitekim ileride meseleler ele alınırken bu durum daha açık olarak görülecektir.

Din anlayışında göze çarpan bir husus da “dinin geleneksel yorumu” ile dinin yahut dinî metinlerin, nasların birbirinden ayrılmasıdır. Fenomenler dâhil bu ayrımı dayanak noktası olarak seçenler, kadınların aleyhine gördükleri hükümleri dine değil, dini yorumlayan ulema ve fukahaya izafe etmekte ve bu konularda “yeni” şeyler söylemek için geniş bir alan açmaktadırlar. Dolayısıyla “Müslüman kadınlar kendilerine gelecek eleştirileri, genellikle kutsal metinleri ve bu metinlerin ilk muhataplarını yeniden yorumlayarak ve lehlerine olacak söylemleri eklektik bir yaklaşımla ön plana çıkararak cevap verirler.”³⁰ Bu tür iddialar özellikle son bir asırdır sıkça dillendirilmektedir. Dolayısıyla burada da yeni bir şey yoktur. Toplumumuzda kadının çok geri bırakıldığı hatta ezildiği vurgulanmakta ve bunda esas suçlu İslam'ı temsil eden ulema ve bazılarınca da İslam'ın kendisi olarak takdim edilmektedir.³¹

Muhafazakâr fenomenlerde bir kısmının kimi meselelerden bahsederken fikhîçilerin tartıştığı mesele veya kaidelere atıfta buldukları da dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi ahkâmın değişmesidir. Bir fenomen örtünmenin sınırlarını anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır:

“... bileğim görünüyor, hoş bir şey değil. Ama ben büyük bir kitlenin önünde değilim ki. Bir de hani dönemler değişiyor ya, o zaman öyleydi kapanma ama günümüze gelene kadar çok şey değişti. Bu zamanın kapalılığı ile aynı olamaz diye düşünüyorum. Önceden mesela bone mi vardı? Şimdi birileri çıkıp boneyi örtünmenin olmazsa olmazı ilan ediyor, neye göre kime göre? Benim annem tülbent bağlıyordu mesela. Şimdiki gibi bir kapalılık zaten

²⁸ Murteza Bedir, *Bahara Hukuk Okulu: Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İSAM Yayınları 2014),134.

²⁹ Bk. İlhami Güler, *Sâbit Din Dinamik Şeriat* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999), 8.

³⁰ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 91.

³¹ Demir, *Cumhuriyet Dönemi Aydınları*, 256.

Anadolu'nun birçok yerinde yoktur. Ben böyle şeyleri sorguladığım zaman annem diyor ki “Tövbe de, dinden çıkarsın!” Düşünüyorum, bunun ne zararı var?”

Fenomen, bone üzerinden kimilerince belirlenen sınırları “önce”ye kıyas yaparak doğru bulmamaktadır. Bu zamanın tesettürünün farklı olması gerektiğini söylemekle de tesettürü prensipte kabul ettiğini ima etmektedir. Fakat bunun sınırları ve değişkenliği noktasında net bir bilgi ve düşünceye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Ahkâmın değişmesinin esasları ve buna etki eden amillerin tespiti noktasında günümüzde alanın uzmanlarınca ciddi çalışmalar yapılmakta olduğu halde, fenomenlerin bu alanda çok kolay hüküm verdikleri görülmektedir. Bu meseledeki delilini de “(böyle) düşünüyorum” diyerek ortaya koymaktadır. Dönemlerin değişmesi ile örtünme usulünün değiştiğini söyleyerek âdeta ahkâmın değişmesine referansla şimdiki tesettür hükmünün farklı olacağını dile getirmektedir.

Bir başkası da mahallî farklılıklardan yola çıkarak ahkâmın değişmesine atıfta bulunmuş, mezheplerin varlığını da bu açıdan izah etmiştir:

“Doğuda ya da Arap yarımadasında yaşayan bir insanın aynı dini değerleri farklı kültürel yapılarla yaşadığını fakat bizim de farklı bir kültürde yaşadığımızı görüyorum. Demek ki o zaman İslamiyet bize güzel büyük bir bakış açısı sunuyor, renkler sunuyor. Kesin ve net kuralları elbette var ama insan farklı farklıdır. İnsan farklı olduğu için insanların psikolojileri farklı. O yüzden cemaatler bu kadar çok, o yüzden mezhepler türemiştir. İnsanlar kendi yapılarına göre elbette farklılıklar gösterebilir; temel kurallar, neticesinde esnetilebilir diye düşünüyorum.”³²

“Kesin ve net kuralları elbette var.” diyerek şer’î hükümleri prensipte kabul eden sosyal medya kullanıcı, “temel kurallar, neticesinde esnetilebilir diye düşünüyorum” diyerek aslında bunların çok da bağlayıcı olmadığını dile getirmektedir. Zira esnek olanların tafsilî-cüzî hükümler olduğuna değinmeden temel kuralların esnetilmesini dile getirmesi buna işaret sayılabilir. Bir diğeri ise bin dört yüz yıl önce kadının şartları ile bugünün şartlarının aynı kabul edilemeyeceğini, Peygamberimizin günün şartlarına göre yaşamamızı tavsiye ettiğini savunmuştur. “Kadın kendini nasıl korur, giyim kuşam anlamında? Kadın kendi bedenini koruyorsa başka şart yok demektir, bu kadar basit yani.”³³

Dini doğru anlamanın yöntemi olarak fıkıh usulü Kur’an, Sünnet ve sahabenin bu iki kaynağa dair açıklama ve uygulamaları ve bunlar ekseninde oluşan kelimeler, nahiv, fıkıh gibi ilimlerden istifadeyle teşekkül etmişti. Bugün pek çok Müslüman ferdi ve fenomenlerin “usul”ünün ise modernizm, feminizm ve kapitalizmden yola çıkılarak oluşturulduğu söylenebilir. İslami unsurlar ise burada çoğunlukla “araz” muamelesine tabi tutulmaktadır. Nitekim kimi Cumhuriyet devri aydınlarının yaklaşımında tebellür ettiği üzere “toplumsallık temelinde yorumlanan din, izafi bir olgu olarak ele alınır. Din toplum

³² Geçer – Ayaz, “Sanal Mekânda Karma Spiritüellik Biçimleri”, 133.

³³ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 229.

tarafından belirlendiğine göre, toplumdaki topluma değiştiği söylenir.³⁴ “Modernist tutum İslam’ı modern paradigmanın tahakkümüne tabi kılmıştır. İslam seküler, ilerlemeci, pozitivist ve rasyonel bilgiler doğrultusunda yorumlanmıştır.”³⁵

İleride geleceği üzere marjinal cinsi tercih sahiplerinin dini açıdan haklarını savunmaya varacak kadar bireysel ve özgürlükçü bir yönelime sahip olan modernist tasavvur, bazen bir nevi batınılığı hatta ibahiliği çağrıştıracak şekilde dinin temelini oluşturan ibadetleri ortadan kaldıracak, bir çok haramı da meşru kılacak derecede “aşırı rasyonel” bir liberalliğe sahiptir.³⁶ Fenomenlerin bakışının da “Eş Cinsellik” başlığı altında ele alınacağı üzere aynı vadide olduğu görülmektedir.

2. İbadetler

Fenomenlerin ibadet tasavvurları da dine bakışlarıyla aynı minvaldedir. Nitekim bir fenomen burçları yogaya bağlamakta ve ibadet anlayışını ortaya koymaktadır:

“Burçlarla ilgili şeylere daha çok ilgim var. Bu inancın tabii dini temelleri de var. Bu bazen yoga olur veya başka bir şey olur. Bunların bir isimle etiketlenmesinden ziyade insanın özüne dönüşü ile alakalı bir şey. Şayet beni özüme döndürüp rahatlatıcaksa, huzurlu hissettirecekse, o günkü motivasyonumu sağlayacak her şey bana göre bir ibadet sayılır... İbadeti sadece belli dini hareketlere indirgemek doğru değil. İnsanın manevi yönünü ne doyuruyorsa o ibadet sayılır. Kimisi bunu camilerde yapar ya da grupça bir şeyler yapar mesela bu bana göre uygun bir şey değil. Bana göre ibadet bireysel yapılır, toplu ibadetlerde bana göre samimiyetsizlik daha fazla olur diye ben pek bulaşmam. Onun için kendi keşfettiğim bazı yöntemlerle ibadetimi yaparım.”³⁷

Burçlarla ilgili inancının dini temellerinin de bulunduğunu söyleyerek bir taraftan şer’î delilleri esas kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Ancak bunun mücerret bir kabulden öteye geçmediği veya fenomenin kendince şer’î delillere bir konum biçtiği anlaşılmaktadır. Zira dinin itikattan sonra en önemli bahsini ibadetler oluşturur. Fakat sözleri nakledilen kişi, “motivasyonumu sağlayacak her şey bana göre bir ibadet sayılır.” diyerek kendisinin bu delillerle bağlı olmadığını ifade etmiş olmaktadır. Fıkıhta ibadetler sırf Allah haklarından sayılmaktadır. Her ne kadar insan aklı Yaratıcı’ya ibadet etmenin gereğine inanıp önemini kavrayabilirse de bunu nasıl ve ne şekilde yapacağını tespit edemez. İbadetlerin şekli yönü onların ruhuna nispetle ikinci derecede bulunmaktadır. Fakat hikmetlerinin sadece bir kısmı ancak akılla anlaşılabilir. Buna mebni emredildiği şekilde yapılması zorunludur. Nitekim İslâm âlimleri ibadetlerin şart ve rükünlerinin Allah ve Resulü’nün bildirdiği (tevkîfi) şekilde yapılmasının farz olduğunda icma etmişleridir. Kur’an’da emredilen ibadetler Hz. Peygamber’in (s.a.s) sünnetinde beyan ve tatbik edilmiştir ve Müslümanlar da O’nun öğrettiği tarzda yapmışlardır. Şekil ve şartları din tarafından belirlenen ibadetler

³⁴ Ergün Yıldırım, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi* (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 1999), 116.

³⁵ Yıldırım, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, 47.

³⁶ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 238.

³⁷ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 206.

taabbüdî olup akıl yürütme ve kıyasa konu olmazlar. Bu sebeple Kur'an'da emredilip Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından izah ve tatbik edilen şeklin haricindeki ibadet tarzları bid'at sayılarak kınanır ve reddedilirler.³⁸

Bir de geniş anlamda ibadetler vardır. Bunlar, asılları itibarıyla sırf ibadet olmayıp âdet ve muamelat türünden meşru fiiller olup ehline yani âkıl-bâliğ Müslümanlarca yapılması ve niyet edilmesi şartıyla ibadete dönüşürler. Fenomenin “gökyüzünü izleyip şükretmesi” her ne kadar geniş anlamı ile ibadet sayılabilse de kendisinin çok daha esnek, sınırları belli olmayan bir ibadet anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Hatta cemaatle ve camide edasının farz oluşunda hiçbir ihtilaf bulunmayan Cuma namazı gibi bir ibadeti de dâhil edecek şekilde topluca yapılan ibadetleri doğru bulmaması, ibadet algısını göstermesi bakımından çarpıcıdır. “Kendi keşfettiğim bazı yöntemlerle ibadetimi yaparım.” sözü ise kendisini ibadet ihdasına yetkili gördüğünü düşündürmektedir.

Dışarıdan ilahiyat okurken hafızlık yapmış bir fenomen de “Theta Healing” isimli bir uygulamayla hayatının değiştiğini söylemiştir. “Beyin dalgalarından adını alan bir bilinç altı terapi tekniği” diye tanıttığı bu uygulamayla farklı seviyelerde eğitim aldığını belirtip yaşadığı tecrübeyi şöyle anlatmıştır: “Uyguladıktan sonra sadece dua ettim. Yogada da bu mantık var. Bildiğimiz meditasyon, rabita deniliyor, yoga deniliyor. Hepsinin aslında mantığı aynı, rabitada fazlalık olarak kalpten zikir falan da çekiyorsunuz, bunu yaptıktan sonra öğle saati idi ki ben bu saatte hiç uyumam yattım uyudum, ağlamışım.”³⁹ Uyguladığı yöntemle manevi bir yolculuk yaparak sorunlarını kaynağında hallettiğini düşünen bu hanım, bunu yoga ve rabita gibi görerek kendine çift taraflı meşrulaştırma sağlamaya çalışmıştır. “Yoga” sanal mekândaki farklı kültürlere yönelik bir söylem iken, rabita ise tasavvufi çevrelere has olsa da Müslüman ve dindar kişilere yönelik bir söylem görünümündedir.⁴⁰

Kimi sosyologlar muhafazakârların dinin dışına taşacak şekilde spiritüel unsurlara müracaat etmelerinin altında ilk planda din anlayışının bireyselleşmesini görmektedirler.⁴¹ Fıkıhî açıdan ise bu esasen bid'at ve kati ibadetleri iptal ve ibadet ihdası olması bakımından dinin dairesinin dışına çıkmak olarak görünmektedir. Bid'at esasen ibadet maksadıyla bir amel ortaya koymak yahut başka din ve kültürlerden ibadet ithal etmektir. İnsanların yaratılış amacı Allah'a kulluk olup “*Ben insanları ve cinleri sâdece, bana kulluk etsinler diye yarattım!*”⁴² âyeti bunu göstermektedir. Bu amaca yönelenlerin her meşru ameli genel mânada ibadet sayılsa da hususi anlamda ibâdetlerin şekil ve zamanı Şâri' tarafından tayin

³⁸ Ferhat Koca, “İbadet”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi 1999), 19/241.

³⁹ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 208.

⁴⁰ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 208.

⁴¹ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 210.

⁴² ez-Zâriyât 51/ 56.

edilir ve başkasında ibadet belirleme salahiyeti yoktur. Şâri'in vaz ettiği ibadetlere ekleme yapmak *bid'attir*.⁴³

Bir başkası ise “spiritüel ibadetler”i meşru bir zemine şöyle oturtmaya çalışmaktadır:

“O da kadim bir din ya da kadim bir bilgi olduğu için, o bilgide bir hikmet olduğunu düşünüyorum. Bu yapılabilir mi, evet yapılabilir. Niyet burada çok önemli. Benim yaptığım niyet, rahatlamak amacıyla, farklı bir şey yapmak çünkü her ruh aynı değil. Bazı ruhlar farklı farklı şeyleri deneyimleyerek tatmin oluyor. Özellikle astrolojide insanların nelere ihtiyacı olduğunu ve nasıl fitratlara sahip olabileceğini gördüğümde gerçekten dedim ki hiç kimse asla tek bir forma sokulmamalı. Eskiden dogmalarım vardı ama artık yok.”⁴⁴

“Kadim bir din” ibaresi usul-i fıkhîdaki şer‘u men kablênâ’yı çağrıştırmaktadır. Sözüün sahibinin bu delilden haberdar olduğu varsayımıyla davranacak olsak bile onun kullandığı bağlamın, söz konusu delilin şartlarına uygun olmadığı ortadadır. Niyet vurgusu, “*Ameller niyetlere göredir*.”⁴⁵ hadisini akla getirmektedir. Bu da spiritüel ritüellere dinî bir meşruluk kazandırma çabası olarak görünmektedir. Ancak bunun da bağlamından koparıldığı meydandadır. “Hiç kimse asla tek bir forma sokulmamalı” ifadesi ise şer‘î kaidelere ve “ibâdât-ı mersûme” denen ve şekil ve şartları din tarafından belirlenen ibadetlere yapılan bir eleştiri sayılabilir. Oysa farz ve vaciplerin yanında herkesin durum ve tercihinine göre yapabileceği pek çok ibadet bulunmaktadır. Bunların dikkate alınmaması dinî-fikhî meselelere vukufiyet eksiliğine hamledilebilir. Dinin mükellefler için açtığı ibadetler alanı, zikir, fikir... yeterli görülmemiş olmalı ki din dışı “spiritüel çeşitlilik” kişilerin kendi bireyselliklerine elverişli “kutsal uygulamalar”ın kapısını çalmaya yönlendirmektedir. Bu da dogmaların (nasların, şer‘î-fikhî kaidelerin) ya terk edilmesi ya da esnetilmesi ya da tahrifiyle yapılmaktadır.⁴⁶

Bir başkası, yoganın meşruiyetini şöyle delillendirmektedir:

“Bunun faydalı olduğunu, hatta yani neden dinden çıksın ki, dedim kendi kendime. Yogayı ben rahatlamak için yapıyorum. Onların bir ibadeti olduğu için değil. Hristiyan birinin bizim namazımızı kılmakla Hristiyanlıktan çıkmayacağı gibi. La ilaha illallah demedikten sonra, namaz kılması onu dinden çıkarmıyor.”⁴⁷

“Neden dinden çıksın ki dedim kendi kendime” cümlesiyle dinden çıkmanın mantığını kendince tespit etmiş olmaktadır. Böylece o farklı din veya kültürlerle ait ibadet ve ritüelleri yapmanın kişiyi dinden çıkarmayacağını söylemiş olmaktadır. Bir taraftan da bu

⁴³ Yılmaz, *Vesail-Makasid İlişkisi*, 236.

⁴⁴ Geçer – Ayaz, “Sanal Mekânda Karma Spiritüellik Biçimleri”, 130.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fi el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dib Buğa (Dimaşk: Daru İbn Kesir, 1414/1993), “Bedü'l-Vahy”, 1.

⁴⁶ Geçer – Ayaz, “Sanal Mekânda Karma Spiritüellik Biçimleri”, 130.

⁴⁷ Geçer – Ayaz, “Sanal Mekânda Karma Spiritüellik Biçimleri”, 131.

yaklaşımıyla mezhep, âlim, müctehid, müfti gibi dine otoriteyi ifade eden kavramların kendi nezdinde artık gündemden tamamen düşürmüş olduğu görülmektedir.

Diğeri ise daha ayrıntılı bir biçimde bu konudaki tasavvur ve hükmünü şu sözlerle ortaya koyar:

“Müslüman bir kadının yoga, meditasyon yapmasında ne sakınca olabilir? Ya hep şey diyor, namaz var ya neyinize yetmiyor? Yetmiyor da olabilir, yetiyor da olabilir. Yetip yetmemesi meselesi de olabilir. Her bir ritüelin bir şeye ulaşma amacı yok mu, var. Mâna âlemi meselesinden yola çıkarak söylüyorum. Her biri benim Allah’ıma ulaşıyorsa ister yoga yaparım, ister namaz kılar, ister başka bir şey. Yoga ile namaz aynı şey mi diyorlar. Hiç böyle bir tartışmaya girmiyorum. Her birinin başka bir formu var. Her bir ritüelin kendine has bir sesi, frekansı ve kapsadığı alan var. Beni aradığım şeye götürebilecek bütün yollar benim için uygun yani.”⁴⁸

Özellikle “her bir ritüelin bir şeye ulaşma amacı yok mu, var.” cümlesi esasen “yeni makasit” anlayışını çağrıştırmaktadır. Buna binaen de namazın kati farzlardan olduğu, rükün ve şartlarının Şâri’ tarafından belirlendiğinin artık bir bağlayıcılığı kabul edilmemekte, “aranan şeye götürebilecek bütün yollar uygun” görülmektedir. Aranan şeyin hangi delile göre bir hedef ve maksad olduğunun ehemmiyeti yoktur. Bu maksad her ne kadar “Allah’a ulaşma” olarak belirlenmiş gibi gözükse de namazın yeterli görülmemesi, onu emredenin konumunu da askıda bırakmaktadır.

Toplumda önemli bir kesimin de sahip olduğu ibadet anlayışını göstermesi bakımından bir sosyal medya kullanıcısı ise yukarıdan anlatılanları hemen hemen aynen tekrar ederek dinin bir spektrum olduğunu, doğru ya da yanlış her insanda, o insanın hayatındaki faktörlerin bileşimiyle yeniden yoğurulan, aynı ailedeki iki insanda bile bambaşka şekilde tezahür eden bir olgu olduğunu söylemiştir. Ona göre “illaki bir kalıba girmek zorunda değiliz, hiçbirimiz. Sadece bize iyi ve doğru yolda gittiğimizi hissettiren şeyleri yapmamız ve yalnız kendi yolumuza odaklanmamız yapılabilecek en mantıklı şey bence. Bu konularda şu günahdır, bu değildir diye ahkâm kesmek bana düşmese de kendimce bu spiritüel yolculuk bir başkasına ve kendime zarar vermeyip aksine beni ruhani açıdan daha bilge bir konuma getiriyorsa, demek ki bunlar doğru şeylerdir hissini yaratıyor.” Ahkâm kesmenin kendisine düşmediğini söylemesi, bir taraftan zımnen fukaha-ulema otoritesini tanımayı ifade etse de devamındaki cümleler bunu hükümsüz kılmakta ve söz sahibi çelişkiye düşmektedir. Yaptığı spiritüel yolculuğun başkasına ve kendisine zarar vermeyip aksine ruhani açıdan daha bilge bir konuma getiriyor olması kendisinde bunların doğru şeyler olduğu hissine götürmüştür. Bu da hissi (vehim?) delil saydığını ortaya koymaktadır. Diğeri bir delil de yapılan amelin “ruhani açıdan daha bilge bir konuma getiriyor” olmasıdır. Bu sözüyle aynı zamanda kendi anlayışını ibadetlerin hikmetlerine atıfla meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bu meşrulaştırma tarzı aynı zeminde bulunan kişilerin sıkça başvurduğu bir

⁴⁸ Geçer – Ayaz, “Sanal Mekânda Karma Spiritüellik Biçimleri”, 132.

yol olması açısından dikkat çekicidir: “Gökyüzünü yarattığına inandığım Allah, yarattığı ilimden faydalanyorum diye beni cezalandırmaz, bana durugörü, durusezi, telepati, vizyon yetenekleri verdiyse beni bununla kınamaz ve şirke düştüğümü söylemez. En azından bu şekilde olacağını düşünüyorum. Son olarak İslam’da var olan dualar ve ritüeller, yine enerji çalışmalarından bağımsız sayılamaz.”⁴⁹

Bu şekilde yapılan istidlallerin mantıki neticesi ise bir başkasının şu sözlerinde görülmektedir: “Namaz bir ritüel. Bu arada ben namaz kılmayanların cezalandırılacağına inanan bir yerde değilim.”⁵⁰ Belirtildiği üzere, fenomenlerin ve pek çok sosyal medya kullanıcısının ibadet anlayışları, onların dine bakışlarının zorunlu bir sonucudur. Usul-i fıkhıta farzla ilgili olarak söylenen “farzietini kabul ve tasdik etmekle beraber, meşrû bir özürlü olmaksızın terk edenler azaba müstehak olur.”⁵¹ kuralı iptal edilmektedir. Bunun yanında fıkıh usulündeki emir ve nehiy bahisleri, Şâri’in âmir-i mutlak olması ve ahkâmının bağlayıcılığı da buharlaştırılmaktadır.

Burada fikhî bir değerlendirme olmasa da şu tespiti yapmak mümkündür: Fenomenler, ibadetlerle ilgili yaklaşımlarını kendi şahıslarına ait ve özgün fikir gibi görmektedirler. Ancak hepsi esas itibarıyla aynı şeyi savunmaktadır. Dolayısıyla bazı sosyologların iddia ettiği gibi dinî anlayışın “biyreselleşmesi” söz konusu olmayıp çokça kişi tarafından benimsenen aynı fakat karma bir din ve ibadet anlayışı, dolayısıyla topyekûn farklı bir din yahut cemaatin doğduğu izahtan varestedir.

3. Tesettür

Sosyolojik olarak muhafazakârlar İslami hayat tarzlarını en çok vurgulayan kadın bedenini, dinselliklerini gizli kılmak yerine, ifşa edecek biçimde, mücadelelerinin merkezine taşımışlardır. Böylece kadın için tesettür, evin eşliğinin geçilme vizesine dönüşmüştür. Muhafazakâr kadınların kamusal alanı tecrübe ediş sürecinde olduğu gibi, sanal mekânda yer alma ve görünür olmalarını da tesettürlü oluşlarıyla meşrulaştırdıkları görülmektedir. Çünkü muhafazakâr kadınlar için tesettür, namahrem ortamlarda kadının yer almasını temin eden ve kadın bedenine kamusal alanda var olma imkânı veren bir vasıttır.⁵²

Kadının her yerde olmasından maksat, namahrem erkeklerle iç içe yaşaması ve çalışmasıdır. Bu anlayış, Osmanlı Devleti’nin son dönemine kadar gitmekte olup günümüzde bunun kesintiye uğramadan devam ettiği görülmektedir. Batıcı aydınlara göre kadının erkeklerle iç içe bulunması (ihtilat) Batı’daki kadar serbest olmalıdır. Kadınları üretime katılmayan toplum ilerleyemez. Din kolaylığı emretmekte olduğu için eskiden kadınlar hayatın her alanında bulunuyorlardı.⁵³ Bu düşünceler konuya dair yapılan bir tez

⁴⁹ Geçer – Ayaz, “Sanal Mekânda Karma Spiritüellik Biçimleri”, 133.

⁵⁰ Geçer – Ayaz, “Sanal Mekânda Karma Spiritüellik Biçimleri”, 138.

⁵¹ Ahmed Davudoğlu, *Fıkıh Usulü Dersleri*, haz. Fetullah Yılmaz (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2023), 170.

⁵² Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 118.

⁵³ Demir, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam’a Bakışı*, 269-270.

çalışmasında “Hz. Peygamber devrinde kadın, hayatın içindedir.”⁵⁴ cümlesiyle desteklenmek istenmiştir. Bu tür ifadelerin elbette doğru tarafları varsa da genellikle bağlamından koparıldığı ve diğer naslar göz ardı edildiği için pek çok sınır kaldırılmakta ve hükümler iptal edilmektedir.

Özellikle şer’î kayıtlardan azade bir şekilde gerçek kamusal mekânda tesettürüyle yer alabilen ve namahremle karşılaşması caiz görülen bir kadının, aynı şartlarda yani tesettürüne riayet ederek sanal mekân içinde de var olabileceğine hükmetmek, meselenin sibakına uygundur. Hatta iş, cevazı aşmakta, “mendub” ve “müstahab”, belki “farz-ı kifaye”ye dönüşmektedir. Zira böyle bir kadın, sanal mekân üzerinden binlerce kişiye tesettürüyle örnek olma, dini tebliğ etme gibi vazifeleri ifa etmiş olmaktadır. Bir hanım, takipçi kitesinden kendisinin örtünme tarzı hoşuna gittiği için kapandığını söyleyen mesajlar aldığını ifade etmektedir. “İyi örnek mi kötü örnek mi bilmeyiz ama örnek olduğumuz kesin (gülüyor). (Gülerek) en azından kapanıyorlar yani, kapanması da bir şey bence.”⁵⁵ Öyle görünüyor ki şer’î bir emir gereği olarak değil de kendi ifadesiyle “hoşa gittiği” için bir örtünme söz konusudur.

Muhafazakâr kadınlar şöyle bir kıyas yaptığı görülmektedir: “Dışarı çıkmak tartışılmaz caiz olduğuna göre, sanal mekâna açılmak da caizdir. Dışarıda yabancı erkeklerin bakışlarına maruz kalınca bunların zararı tesettürle giderilebildiği gibi sanal mekânda da kendilerine nazar eden namahrem erkeklerin nazarlarından tesettürle korunmak mümkündür.” Burada ihtiyaç durumunda şartlarına riayet ederek çıkmaları caiz olan alanın sınırlarının “genişletici yorum”a tabi tutulduğu söylenebilir. Öyle ki kadınlar, sosyal medyada ev içi ve dışındaki hayatlarını bir gösteri alanına tebdil etmek suretiyle kamusal/özel veya iç/dış sınırları belirsizleştirmişlerdir.⁵⁶ Dışarıda görünmek ile sanal mekânda görünmeyi aynı saymak usuldeki ifadesiyle “kıyâs maa’l-fârik”tır. Bunu bir mesele üzerinden değerlendirmenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Nikâh icab ve kabul ile yapılan bir akittir. İcab ve kabul şifâhen olduğu gibi, mecliste bulunmayan (gâib) hakkında yazışma (mukâtebe) ile de olur. Meselâ bir erkek, kadına hitâben “Seni nikâhladım.” diye bir mektup yazıp kadın da şahitlere bunu aynen okuduktan sonra “Kendimi falana tezvîc ettim.” dese akit kurulmuş olur. Fakat sözlü bir icaba red ile karşılık verdikten sonra dönüp kabul etmek mümkün olmaz (red ile merdud olur). Ancak mektuptaki icab red ile merdûd olmaz. Binaenaleyh kadın, icabı içeren mektubu şahitler huzurunda reddettikten sonra pişman olup tekrar okuyarak “Kabul ettim.” dese, nikâh mün’akid olur. Çünkü mektup bizzat bir varlığa sahip (bi-nefsihi kâim a’yândan) olup tekrar okunabilme özelliği vardır. Ama söz arazdır. Yeni bir icab olmadan kabule elverişli değildir.⁵⁷ Aynı şekilde, dışarı çıkarak geçip gitmek de bir “araz”dır. Kısa bir süreliğine nazara konu olabilir. Fakat resim yahut video kaydına tekrar tekrar bakılabilir, yabancılar tarafından elektronik cihazlara kaydedilebilir.

⁵⁴ Rıza Savaş, *Hz. Peygamber Devrinde Kadın* (İstanbul: Ravza Yayınları, 1991), 272.

⁵⁵ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 298.

⁵⁶ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 118-119.

⁵⁷ Mahmud Esad Seydişehri, *Kitab-ı Nikâh ve Talâk* (Dersaadet: Matbaa-i Hayriye, 1326-1328), 25.

Bedene bakmakla resme bakmak her yönden aynı olmasa da çoğunlukla aynı neticeye götürmektedir. Dolayısıyla bakılması mahzurlu olan birine ait görüntünün sanal mekânda sabitlenmesinin tevhit edeceği mahzurlar diğeri gibi olmayacaktır.⁵⁸

Muhafazakâr fenomenler, tesettürün herkesin görebileceği yerlerde kadının sosyal hayata dâhil olması için var olduğunu savunmaktadırlar. Böylece teşri kılınış maksadı örtme olan tesettür, görünme ve sergileme maksadına hizmet eder hâle getirilmektedir. Bu da bu kişilerin sanal mekândaki her amelini şer'î-fikhî hükümlerin yönlendirmediğini göstermektedir.⁵⁹

Bununla beraber muhafazakâr kadınların kendilerince tesettüre dair bazı sınırların tespitine çalıştıkları görülmektedir. Akışkan ve herhangi bir sabitesi bulunmayan sanal mekân içinde sınır olarak şu üç unsur üzerinde yoğunlaşmış görünmektedirler: Başörtüsünün altına bone takma hususu, pantolon yerine etek giymeyi tercih etmek ve sayfaya yüklenen içeriklerde bileğin açık olup olmayışı.⁶⁰ Denebilir ki genel din anlayışları esnek olan fenomenlerin tesettür emrinin sadece bir kısmıyla ilgili olan bone, etek ve bileğin görünüp görünmemesi gibi şeklî unsurlar üzerinde durmaları tutarsızlık olarak dikkat çekicidir.

Bir hanım umreden geldikten sonra artık pantolon giymediğini şu ifadelerle anlatmıştır:

“Ben İslami vazifelerime daha çok dikkat etmeye başladım. Mesela önceden tesettürün gerekliliklerini yerine getiremiyordum, bunlara daha çok uymaya başladım. İşte yok pantolon mu, bileği açık mı, dar mı? Bu anlamda evet kabul ediyorum tesettürlü değilim, sadece ölçülü kapalı idim; sadece şu an da tesettürlüyüm diyemiyorum çünkü tesettürlü olmak bambaşka bir şey. (Nasıl bir şey?) Tesettür Allah'ın emrettiklerine uyarak kapanmak, bunun ölçüleri ayaktır, bilektir, saç telidir, omuza kadar hicaptır, ben bunları yapamıyorum ki!”⁶¹

İçinde bulunduğu çevre itibarıyla ortalamanın üstünde fıkha uygun bir anlayış sergileyen bu hamının kendini tam tesettürlü saymaması “Ben böyle düşünüyorum, bence

⁵⁸ “Bedeninde taşıdığı İslami göstergelerle muhafazakâr kadınlar, fotoğraf ve video içinde, dokunulmaması gereken mahrem bir olguyu böylece dokunulabilir, ulaşılabilir hale getirerek göstergeyi mahrem sınırların dışına, namahrem bölgeye taşımış olur. Görsellerdeki ele geçirilebilir, dokunulabilir imajı, İslami göstergeleri, kendi ulaşılmaz/ulaşılamaz bağlamından kopararak herhangi bir nesne görünümüne büründürür. İslami göstergelerin yönünü belirsizleştiren de bu ulaşılabilirlik duygusunun olduğu söylenebilir. Muhafazakâr habitusa ait bir göstergenin, kendisine bir çerçeve olarak kabul ettiği sanal mekân içinde, fotoğrafik bir gönderge şeklinde yeniden dizayn edilişi, göstermeye çalıştığı şeyi olduğu gibi temsil etme iddiasının altını oyar. Görsel hale getirilen gösterge, ona bakanın dikkatini göstermeye çalıştığı şeyden çok kendi yapısına çeker. Bu yüzden gösterge geleneksel olarak temsil ettikleri şeyden uzaklaşıp, salt önceden temsil ettikleri bağlamdan koparak bir nesneye indirgenir ve bir nesne olarak kendilerini yeniden inşa eder.” Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 131-132.

⁵⁹ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 17-176.

⁶⁰ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 215.

⁶¹ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 215-216.

doğru olan budur.” diyen diğer fenomenlerden ayıran bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Ancak aynı kişi pantolonu bırakmasını şu şekilde anlatmıştır:

“Kadına benzeyen erkeğe, erkeğe benzeyen kadına lanet eden ayet geliyor aklıma. Şu anda pantolon erkek giysisi olarak üretiliyor; sen etek giysen bu olmaz, benim mantığım bu şekilde hareket ediyor. Din zaten mantık işi, mantıklı olan her şey dinde var. Ben bu kararı aldığımda gardırobumu açtım, iki valiz dünya markası pantolonlarımı evden çıkardım, şunun için: Bunlar evde kalırsa ben nefsimi uyarım, tekrar giyerim diye. Bu sayede de pantolonu bırakan o kadar insan oldu ki! Şunu ortaya koymaya çalıştım; kadın pantolon olmadan da kendini ifade edebilir, kendini sunabilir.”⁶²

Kadına benzeyen erkek ve erkeğe benzeyen kadınla ilgili hadisin⁶³ ayet olarak sunulması, dil sürçmesi veya bilgi eksikliği gibi birçok sebeple izah edilebilir. Diğer yandan eğer giysinin üretim amacı hükmü etkileyecekse, kadın için de üretilen pantolonların varlığını dikkatten kaçırmış görünmektedir. Diğer bir husus, fenomenlerin hemen her birinin “mantık”lı hareket etmeleri fakat farklı sonuçlara varmalarıdır. Bunlar kadar dikkat çeken bir nokta da son cümlede mevcut. Burada kadının pantolon giymeden de kendini ifade edip sunabileceğini söylemesi, örtünme amacıyla emredilen tesettürün kendini sunma maksadına hizmet eder hale getirildiğini ortaya koymaktadır.

Bir başkası bone kullanmamakta, pantolon giymekte ve bileklerini gösteren resim/video paylaşmakta ve sosyal medyada insanların başkalarına örnek olmadığını söylemektedir:

“Burası vaaz verme yeri değil. Kimse kimseye boşuna vaaz vermesin. Ben ilahiyatçiyım, bunun yanlış mı doğru mu olduğunu bilirim. Bir tarif var mı, şöyle örtüneceksin, böyle örtüneceksin diye? Benim nefsim buraya kadar istiyor, oraya kadar yapabiliyorum. Sorun benim bir tutam saçımda mı? Şimdi bana cami hocası öğretti, küçükken saç dibi, kulak memesi çene altı diye. Peki bunun delili nereden? Ben kötü örnek mi oluyorum? Hayır, herkes her şeyi biliyor. Eğer benim yaptığımı doğru bulmuyorsa, gider araştırır doğrusunu, onu hayatına tatbik eder. Boneli bonesiz diye insanların ayrıştırılması ne kadar doğru? Yapabildiğin kadar alırsın sevabını, yapamadığın kadar alırsın günahını, herkesin yaptığı kendine.”⁶⁴

Önce “bir tarif var mı?” diyerek tesettürün sınırlarının dinde mevcut olmadığını söylemekte, “nefsim buraya kadar istiyor, oraya kadar yapabiliyorum” diyerek de aslında belli sınırların bulunduğunu zımnen kabul etmekte fakat nefsinin bu sınırlara uymakta zorlandığını ifade etmektedir. “Yapabildiğin kadar alırsın sevabını yapamadığın kadar alırsın günahını, herkesin yaptığı kendine.” cümlesi de zihninde bu konuya dair belli sınırların varlığını göstermektedir. Cami hocasının tesettürün hükümlerine dair

⁶² Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 216-217.

⁶³ Buhârî, “Libâs”, 61 (No. 5885).

⁶⁴ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 217.

anlattıklarını bir ilahiyatçı olarak reddetmekte fakat kendince doğrusuna ilişkin açık bir şey de söylememektedir.

Bir başkası da bileklerinin ve saçının görünmemesine ve giyim tarzına dikkat ettiğini, dar giyinmemeye çalıştığını ama renkli giyindiğini, bunun da yanlış olduğunu bildiğini⁶⁵ söylemiştir. Bir fenomen ise boneye vurgu yaparak örtünme biçiminin herkesin kendi tercihi olduğunu söylemiştir. Herkesin kapalıları yargılama peşinde olduğunu, kimsenin dört dörtlük olmadığını, herkesin kendi hayatı ile ilgilenmesini, kimsenin kimseye karışmamasını⁶⁶ ifade etmiştir. Kimsenin mükemmel olmaması, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker vazifesinin ifasına engel olarak görülmekte, dinin kendi dinamiklerinden çok hemen her türlü özgürlüğü esas alan seküler-liberal algıya göre hareket edilmektedir. Bir diğeri ise doğruların ölçüsünü stil ve moda gibi kavramlarla belirlemekte ve söyledikleriyle, karışık bir zihin yapısı ortaya koymaktadır:

“Bone takmayan, saçını üstten açanlar var. Herkesin kendi stiline saygı duyuyorum, bu anlamda bu kişi kendini nerde görüyor? Mesela moda anlamında yakıştığını düşünüyor ve kendimi böyle ifade ediyorum, derse ben saygı duyarım buna. Ama ben dini inançlarım gereği bunu takıyorum, derse ben derim ki, tamam hepimizde eksiklikler var, dini anlamda hiçbirimiz tam değiliz ve sen de tam değilsin, bu doğru örtünme biçimi değil, derim.”⁶⁷

Şu ifadeler de hakikaten dikkat çekicidir:

“Kesinlikle bone takmayı kınıyorum, şimdi şöyle saçının bir teli bile görünse tesettürün bir anlamı kalmıyor. Çünkü ayette, ‘Saçınızın bir telinden bile hesaba çekileceksiniz.’ diyor. O yüzden saçımızı göstermemeliyiz, bonesiz örtü yerine örtünün hiç takılmaması daha mantıklı. ‘Bir kadının ziyneti saçıdır.’ ayeti var. Ben tam olarak uyguluyor muyum? Hayır.”⁶⁸

Bu fenomen naslarla istidlal etme taraftarı olsa da “Saçınızın bir telinden bile hesaba çekileceksiniz” gibi olmayan bir ayeti delil getirmektedir. “Bir kadının ziyneti saçıdır.” şeklinde başka bir ayetten daha bahsetmesi de aynı illetle maluldür.

Birisi ise bekârlığa veda, evleniyorum partisi ve doğum günü gibi faaliyetlerin yatlarda filan yapıldığını, bunun abartılı olduğunu ama çalışılan ortam ve anlaşma yapılan firmaların isteklerinin bunu icap ettirdiğini söylemiştir. Bunların yayınlanması noktasında ise birisi, sınırın bulunduğunu şu sözlerle belirtmiştir: “Hiç sınır olmayacak mı, var zaten, kapalı olması... Kapalı bir kişi daha ne yapsın, örtülü olması gereken yerler zaten kapalı, daha ne yapması bekleniyor?”⁶⁹ Bu hanım da kapalı olmanın her türlü faaliyeti meşru kılacağını düşünmektedir.

⁶⁵ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 218.

⁶⁶ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 219.

⁶⁷ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 220.

⁶⁸ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 221.

⁶⁹ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 235.

Küçük yaştan beri namaz kılıp oruç tuttuğunu söyleyen diğer bir fenomen ise bakışını yaşadıkları üzerinden şöyle anlatmıştır:

“Belli bir kafaya göre kadının sesi haram. Benim görüntüm; bir defa harama buradan başlıyor hocalar: ‘Fotoğraf haram.’ Diyorum, ben günaha girmiyorum; haram kat’i demektir. Bana yüzlerce Kur’an geldi, hepsini camilere hediye ettim. Bir de ofisi arayıp okudun mu diye soruyorlar. Ben de canlı yayında, bu kişilere söylediklerinin doğru olmadığını ayet ve hadislerle açıkladım. Bana direkt kafir diyenler var. Ben camide namaz kılıyorken canlı yayın yapmamdaki amaç gösteri, riyakarlık değil. Ben zaten dokuz yaşımdan beri hem namaz kılıyorum, oruç tutuyorum, hem de örtülüüyüm. Ben burada bizim gibi insanlar yaygınlık kazansın istiyorum, yani sen doktorsan gel tezini anlat, diğeri hangi alanda uzmansa onu sunsun, herkes ne biliyorsa paylaşsın diğer insanlar da senin paylaştıklarından faydalansınlar.”⁷⁰

Bu hanım, kadın sesi ve fotoğrafının mutlak haram olduğunu söyleyen hocaların bulunduğunu belirtmektedir. Hocaların bunu bu şekilde söylemiş olmaları ayrı bir husus olmakla beraber kendisinin günaha girmediğini, meşru bir iş yaptığını savunmaktadır. “Haram, kati demektir.” sözü asıl itibarıyla usul-ı fıkıhta vardır.⁷¹ Bunu öne sürerek kendi yaptıklarına dair kati bir hükmün olmadığına istidlal etmesi bir içtihat örneği sayılabilir. Nitekim itham edildiği hususları ayet ve hadislerle açıklaması da bunu ortaya koymaktadır. Bir bu kadar daha ilginç olan, onu eleştirenlerin de aslında aynı zemine yaslanmalarındır. Bir fıkıh kitabı yahut ilmihâl değil de Kur’an göndermeleri bunu göstermektedir. Fenomen, bütün yaptıklarının gayesini ise şu cümle ile ortaya koymaktadır: “Örtülüüyüm. Ben burada bizim gibi insanlar yaygınlık kazansın istiyorum... Herkes ne biliyorsa paylaşsın diğer insanlar da faydalansınlar.” Bu cümleler gayenin, vesileleri meşru kıldığı bir anlayışa yakın görünmektedir.⁷²

Yine başka bir hanım, yaptığı işin haramlığı ile ilgili ayet veya hadisin bulunmadığını söylemiştir:

“Benim yaptığım şeyle ilgili bir ayet, hadis yok. İnsanlar bana direkt haram hükmüyle geliyor. Benim yaptığım tam doğru olmayabilir; kendimi teşhir etmem, her şeyimi paylaşmam. Çünkü İslam’da kadının kendisini biraz sakındırması gerekiyor gibi bir şey var gibi. Algı mı desem, hani böyle bir gerçek var. Hani diyorlar bir kadın kendini sadece eşine güzel göstermeli diye (gülüyor). Yok muydu böyle bir şey? Örneğin renkli giydim; şimdi ne oluyor, o zaman dikkat çekiyorum, siyah daha az dikkat çeken bir renk mesela.”⁷³

“Benim yaptığım şeyle ilgili bir ayet, hadis yok” diyerek diğerleri gibi, konuyla ilgili içtihat ve fetvaların otoritesini reddetmiş olmaktadır. Bu sözler esasen modern bir söylem olarak Kur’an ve sünnete dönme ve mutlak içtihat çağrılarının somut bir yansıması

⁷⁰ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 272-273.

⁷¹ Mesela bk. Davudoğlu, *Fıkıh Usulü Dersleri*, 170.

⁷² Konu hakkında bk. Yılmaz, *Vesail-Makasid İlişkisi*, 187-191.

⁷³ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 274-275.

sayılabılır. Böylece, geleneksel yorum olarak görülen fikhî hükümler ve de mezhepler “İslam’ın anlaşılması önünde bir engel”dir. Dolayısıyla bunlarla uzlaşacak bir zemin de bulunmamaktadır. Pek çoğunda görülen tenakuz hâli bu hanımda da görülmektedir. Bir yandan karşı tarafla (fikh) hiçbir şekilde uzlaşamayacağını söylerken diğer yandan “benim yaptığım tam doğru olmayabilir” demesi ve devamında söyledikleri karışık bir zihnin tezahürü görünümündedir. “İslam’da kadının kendisini biraz sakındırması gerekiyor gibi bir şey var gibi. Algı mı desem, hani böyle bir gerçek var.” cümleleri doğrudan ayet ve hadisi referans alan birisi için izahı zor hususlar olarak görünmektedir.

Tesettürle doğrudan ilişkili olan bir husus da makyaj meselesidir. Aslında fenomenlerin fikhî meselelere dair tasavvurlarını diğer popüler modernist-seküler ama muhafazakâr kesimlerden ayıran bir husus onların, paylaşımlarıyla ticari bir faaliyet yürütmeleridir. İleride ayrı bir başlık olarak ele alınacak bu mevzuya burada temas edilmesinin sebebi, özellikle makyaj konusunu daha iyi anlamak içindir. Nitekim bir fenomen şunu ifade etmektedir:

“Siz piyasaya çıktığınız, kendinizi millete gösterdiğiniz zaman, herkes bir şey söylüyor. Benim kitlem bana daha çok makyaj üzerinden bir şeyler söylüyor, bir kısmı hiç yapmamamı, bir kısmı yakıştığını söylüyor. Ben de bazen yaparım, bazen hafif yaparım. İşim gereği ya da bir yere giderken kızların olmasa olmaz makyajı yaparım, bundan vaz geçemem, kim ne derse desin. Boyum uzun olduğu için gelen ürünleri giydiğimde bazen kollarım ya da bacaklarım açılıyor ama bunu özellikle böyle istemiyorum. Tanıtım ürünü o şekilde geliyor. İlla şunu yapmam diye bir kuralım yok, ben işimi yapıyorum. Başörtülü birini gördüklerinde eleştirenler aslında daha terbiyesiz işler yapıyor.”⁷⁴

Makyajı “kızların olmasa olmazı” sayarak, meşruluğun ötesinde, bir vacip gibi görmektedir. Tanıtım ürününün o şekilde geldiğini, onu giydiğini “şunu yapmam diye bir kuralı”nın olmadığını ve işini yaptığını söylemesi ise aslında her şeyi açıklamaktadır. Şer’î kural ve hükümlerden ziyade kapitalist sistem içerisinde yapılan bir ticari faaliyet vardır ve hükümleri de o koymaktadır. “Muhafazakâr sosyal medya tanınmış kişileri”nin takipçileri, takip ettikleri kişilerin görünümünü dine uygun bulmayıp eleştirince, eleştirenlerin aslında daha kötü gayri meşru işler yaptıkları söylenerek kendi fiillerini meşrulaştırmaya teşebbüs etmektedirler. “Kim ne derse desin”, “ben işimi yapıyorum” diyerek kendisi ile ilgili hükümlerde başka bir delil ve otorite kabul etmediğini söylemiş olmaktadır. Hâsılı, sanal mekânda modellik yaparak reklam alan, ticari işletmelerle iş birliği içerisine giren muhafazakâr kadınlar, işlerine devam edebilmek için süslenip makyaj yapmayı meşru/vacip görmektedirler.⁷⁵

⁷⁴ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 259.

⁷⁵ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 259.

Çoğunlukla ayet ve hadislerle istidlal eden fenomenlerden görüşme yapılan kadınların hemen hepsinin az veya çok mutlaka makyaj yaptıklarını söyledikleri görülmektedir.⁷⁶ Ancak bazıları burada “ölçülü” olma taraftarıdır:

“Bir tesettürlünün yüzündeki makyaja dikkat etmesi gerektiğini düşünüyorum. Mosmor sürülmüş bir ruj... bu şekilde olması beni rahatsız ediyor. Şunu diyorlar: ‘Kapalı ya şuna baksan’, bu sefer biz de kapalıyız, bizim de günahımıza giriyorlar. Kapalıları genelleme yapıyor insanlar bunlar yüzünden.”⁷⁷

Bu sözlerin sahibi kendisinin de makyaj yaptığını ifade ederken bunu abartmadığını ve daha çok “varmış gibi yokmuş gibi” makyaj tarzını uyguladığını söylüyor. Onu rahatsız eden şey, esasen makyajın kendisi olmayıp arkadaşının herkese açık sosyal hesabı üzerinden abartılı bir makyajla kendini ifşa etmesidir. Makyaj yapmanın cevazında ihtilaf yoktur. Ancak caiz olmayan, karşı cinste farklı düşünceler uyandıracak seviyedeki mayajdır.⁷⁸

Tesettür meselesiyle doğrudan olmasa da dolaylı bir ilişkisi olan diğer bir hususa daha yer vermek bazı muhafazakâr sosyal medya tanınmış kişilerinin algısını göstermesi bakımından önemli görünmektedir. Fenomenlerden birisi, burun estetiği yaptırmayı ve göz rengini değiştirmeyi (lens takarak) cilt bakımı ve estetik giyim gibi değiştirilebilir olarak gördüğünü ifade etmiştir. Gerekçe olarak da başkalarının gözü önünde olduklarından bedenleri ile ilgili yapılan eleştirileri göstermiştir. Bunlardan kurtulmak için bazı cerrahi müdahaleler yoluyla kişinin bedeninde tasarruf edebileceğini düşünmeleri, bedenin Allah’ın verdiği bir emanet olduğu anlayışından, insanın mülkü ve sıradan bir nesne olarak kabulüne geçişi göstermektedir.⁷⁹ Meselenin fikhî bakımdan tafsilatı bulunmakta olup kısaca, “daha güzel olmak, moda uymak veya imaj değiştirmek için yapılan” ameliyatlar haram olup “insanlar için normal sayılmayan, yadırganan, sahibini maddi ve manevi sıkıntıya sokan yapıları değiştirmek ve düzeltmek için yapılan”lar caizdir.⁸⁰

3. Eş Cinsellik

Sosyal medyada muhafazakâr meşhur kişilerin eş cinsellikle ilgili söyledikleri de diğer meseleler gibi din anlayışlarının devamı ve bir cüzdür. Burada da “çağın gerekleri” dinin ve hükümlerinin üzerinde yegâne belirleyicidir. Dinler dâhil her şeyin eşitlenmeye çalışıldığı bir anlayışa uygun olarak bir hanım şunları söylemiştir:

“Eşcinsellik bir hastalık değildir. Bundan önce bu bir hastalık olarak düşünülüp bu tür insanları yargılıyorlardı... Türk Psikologlar Derneği bile bu durumun bir hastalık olmadığını açıklamış. Bu yüzden sizlerin de bu duruma saygı duymanız gerek. Bunun bir kusur ya da hastalık olmadığı, dini inançlara göre -şu anda zaten herkes her şeyi İslam’a göre yargılıyor

⁷⁶ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 302.

⁷⁷ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 306-307.

⁷⁸ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 306-307.

⁷⁹ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 258. Konu hakkında ayrıntılı değerlendirmeler için bk. Nazife Şişman, *Emanetten Mülke -Kadın- Beden- Siyaset* (İstanbul: İz Yayınları, 2013).

⁸⁰ Konu hakkında genel bilgi için bk. Ahmet Ekşi, *İslam Tıp Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 109-114.

ya- öyle bir şey olmadığı net bir şekilde belli. Diyorlar ya çocuğumuza kötü örnek oluyor falan diye, yani bu özendirilecek veya kötü örnek olacak bir durum değil. İçten içe bütün hormonlarıyla kadın hisseden biri nasıl erkeklere karşı ilgi duyuyorsa veya bir erkek nasıl kadınlara karşı ilgi duyuyorsa, bu sonradan kazanılacak sonradan edinilecek, özenti ile ortaya çıkacak bir durum değildir.”⁸¹

Burada üzerinde durulması gereken bazı hususlar olmakla beraber bir kısmına temas etmekle yetinilecektir. Hakkında kati hüküm bulunan bir meseleyi fenomenin tamamen normal kabul ettiği görülmektedir. Ayrıca “Şu anda zaten herkes her şeyi İslam’a göre yargılıyor” sözü eğer her yönüyle düşünülerek söylenmişse, şu kabulü barındırdığını söylemek mümkündür: “Her şey İslam’a göre yargılanmamalıdır. Her konuda İslam’a müracaat edilmemelidir.” Bu da dinin artık bir hüküm mercii olmadığı, seküler bir tasavvurun hâkim kılındığına işaret etmektedir. Dinin bu konudaki ahkâmı geçerli değilse, aynı cinslerin evliliği de meşru sayılabilecektir. Oysa bunun haramlığı açık ve katidir.”⁸²

Başka bir fenomen muhafazakâr hanım da farklı cinsel yönelimleri tabii bir durum olarak görmektedir:

“Kişi bunu özellikle tercih etmemiştir ve bu yüzden sizlerin de bu duruma saygı duyması yani onlara karşı kaba, zorba, katı tutumlar sergilememeniz gerekiyor ve işin üzücü tarafı da dini değerler ön plana atılarak bu yapılıyor. Sen dini değerleri ön plana atarak birinin kalbini kırıyorsun... ve bunu dininin gereklerini ön plana atarak yapıyorsun, bu çok acınası durum. Çünkü din kavramında özellikle İslam dini konuşulduğu zaman hoşgörü olması gerekiyor. Hoşgörü bizim dinimizde temeldir.”⁸³

Sözlerin sahibi, İslam’ın hoşgörü dini olmasını, onun pek çok hükmünü iptal edecek kadar geniş tutup Müslümanların farklı cinsel eğilimdekilere bile hoşgörü ile yaklaşması gerektiğini söylemektedir. Böylece cinsiyet konusunda İslam’ın net olarak ortaya koyduğu hüküm görmezden gelinerek yahut deliller ve hükümler arasında bir “tercih”te bulunularak İslam’ın kendisi “muhafazakâr” kişilerce cinsi sapmaların müdafaa edilmesinde meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır.

Meseleye yaklaşım tarzındaki değişimin seyrini bugünden geriye doğru takip etmek bir fikir vermesi bakımından önemlidir. Bir kuruluş tarafından 2016 yılında gençlik üzerine yapılan çalışma, farklı kesimlerin o zaman diliminde eş cinselliğe yaklaşımını şöylece ortaya koymuştur: Kendilerini dindar, İslâmcı, Müslüman ve ülkücü kimliğe sahip olarak takdim edenlerin %13-17’si, eş cinselliği bireysel tercih-kimseyi ilgilendirmez şeklinde; %32-35’i, onaylamıyorum fakat beni ilgilendirmez ve %1,4- 1,7’si ise kararsızım/bilemiyorum şeklinde değerlendirmiştir. Bu durum araştırmacılar tarafından ciddi bir zihniyet kayması olarak görülmüştür. Dindar, İslâmcı, Müslüman ve ülkücü kimliğini benimseyenlerin

⁸¹ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 212.

⁸² Seydişehri, *Kitab-ı Nikah ve Talak*, 12.

⁸³ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 213-214.

önemli bir kesimi yaklaşık sekiz sene önce Lût kavminin helâkine neden olan eşcinsel (homoseksüel) bir hayat tarzını meşru görmekte ya da buna karşı ilgisiz kalmaktadır. Bu da aynı araştırmacılarca gençlerin kimliklerinin sathileştiği ve kimlik konusunda şizofren bir tutum içerisine girdikleri şeklinde değerlendirilmiştir.⁸⁴ Gerek fenomenlerin sözleri, gerekse toplumda ve sosyal medyada karşılaştıklarımız aradan geçen zaman diliminde bu konuya yaklaşımda değişimin daha çok kök saldıığını ve yaygınlaştığını göstermektedir. Zira bir kişinin kendi cinsinden birisiyle (erkeğin erkekle, kadının kadınla) cinsi ilişkileri konusundaki düşünceleri sorulduğunda verilen cevaplar, kitle iletişim araçlarını takip açısından bakılınca interneti kullanmadaki artışa bağlı olarak “bireysel tercih-kimseyi ilgilendirmez” görüşünü dile getirenlerin arttığını göstermektedir.⁸⁵

Meselenin daha öncesine baktığımızda gidişin bu yönde olduğuna dair tespitlerin yapıldığını görmekteyiz. Ertuğrul Boynukalın yaklaşık yirmi beş yıl önce yaptığı *İslam Hukukunda Gaye Problemi* başlıklı çalışmasında “İslami modernist” Fazlurrahman’dan bahsederken onun Kur’ân’ın açık hükümlerinin değiştirilmesinde temel olarak çağdaş seküler Batılı düşüncenin ihdas ettiği değerleri ve bunların hâkim olduğu bir tarihi dönem olan günümüz dünyasının sosyal verilerini referans aldığını, tarihselcilerin had cezaları, başörtüsü, faiz ve kadınlarla ilgili hükümleri yürürlükten kaldırmak istediklerini belirtmiş, bu değişimin nerede duracağını belirsiz olduğunu eklemiştir. Şu cümle ise konumuz bakımından dikkat çekicidir:

“Dolayısıyla Fazlurrahman ve diğer modernist İslam araştırmacılarının düşünceleri sonuçta Hristiyanlığın Protestanlıkla başlayan ve günümüzde homoseksüellik gibi en temel ilahi yasakların dahi Hristiyan ilahiyatçılar tarafından tartışılır hale gelmesini sağlayan bir sürecin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.”⁸⁶

Nitekim Fazlurrahman’dan kısa bir süre sonra Amerikalı İslami ilimler profesörü Amina Wadud eş cinsel haklarının savunuculuğunu yapmıştır. Dahası, çalışmalarını özellikle eş cinsellik üzerine teksif eden Amerikalı Müslüman akademisyen Dr. Scot Siraj al-Haqq iddialarını Kur’ân’ın ataerkil bir topluma nazil olmasıyla temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre modernite bize farklı düşünme biçimlerini göstermekle kalmamış, aynı zamanda ataerkil gücün zincirlerinden kurtulma şansı da vermiştir.⁸⁷

Diğer mevzularda işaret ettiğimiz gibi fenomenlerin eş cinselliğin meşruluğuna dair söyledikleri de kendi kendine ve birden ortaya çıkmış değildir. Batılı arka planı olduğu gibi “İslami” (!) temelleri de vardır.⁸⁸

⁸⁴ Sekam, *Türkiye Gençlik Raporu*, Proje Yöneticisi: Celalettin Vatandaş, (İstanbul: SEKAM Yayınları, 2016), 49.

⁸⁵ Sekam, *Türkiye’de Gençlik Gençliğin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri*, Proje Yöneticisi: Celalettin Vatandaş, (İstanbul: SEKAM Yayınları, 2016), 592.

⁸⁶ Ertuğrul Boynukalın, *İslam Hukukunda Gaye Problemi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 135.

⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 235-237.

⁸⁸ Krş. Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2012), 405-406.

4. Dinin Pazarlanması: Maksadın Zıddına Kullanılan Vesile

Buraya kadar ele alınan hususlarda tanınmış sosyal medya kişileri merkeze alınmış olmakla beraber, bu konularda ortalama seküler-muhafazakâr kesimlerin de aynı yahut benzer yaklaşıma sahip oldukları söylenebilir. Burada ise sadece fenomenlere özel bir duruma temas edilecektir. Yukarıda farklı bir mesele özelinde yer verdiğimiz alıntıya dikkat çekmek, konuyu izah sadedinde önemli görünmektedir:

“Boyum uzun olduğu için... gelen ürünleri giydiğimde bazen kollarım ya da bacaklarım açılıyor ama bunu özellikle böyle istemiyorum. Tanıtım ürünü o şekilde geliyor, illa şunu yapmam diye bir kuralım yok, ben işimi yapıyorum.”⁸⁹

Din ve dinî göstergelerin muhafazakâr sosyal medya tanınmış kişilerince ticari ve ekonomik amaçlarla kullanıldığı, dinî emir ve sembollerin ticarete vesile kılındığı görülmektedir. Gerek daha önce nakledilenlerde gerekse yukarıdaki alıntıda bunun işaretleri mevcuttur.

Fenomenlerin faaliyetlerine ve bunları icra ettikleri mecralara bakınca birkaç hususun öne çıktığı müşahede edilmektedir. Bu kimselerin diğer insanlarla sanal mekânda iletişim ve etkileşim kurmalarının amacı, genel olarak kendi sayfalarını büyütmek, mankenlik yapmak, bazı firmaların reklamı için onlarla iş birliği yapmaktır. Burada İslami semboller ile kapitalist tüketimin değerleri çatışmamakta, hatta iç içe bulundurulabilmektedir. Ticari amaçlar belirleyici olduğundan, buradaki kişilerin bedenlerinde taşıdıkları İslami bir gösterge olarak tesettür veya yer yer İslami muhtevalı paylaşımlarda belirleyici olan, sanal mekânın “kapitalist teşhirci tüketim anlayışı”dır. Dolayısıyla şer’î amaçlar için teşri kılan hükümler, gayri şer’î maksatlara vesile yapılmaktadır. Burada söz konusu ettiğimiz meselenin, ticaretin meşruiyeti olmadığı açıktır. Diğer yandan da ilginç bir biçimde İslami göstergeleri ticari maksatlarla takdim eden fenomenler, bunların takipçileri için örnek oluşturduğu iddiasıyla dinî bir tebliğ yaptıklarını düşünebilmektedirler. Tanınmış kişiler, özel hayatlarında ibadetlerini eda ettiklerini söyleseler de bu, bir kişinin dindar oluşunu göstermemekte hatta hayatını istediği biçimde şekillendirmesine mani de olmamaktadır. Hâliyle burada, İslami unsurlar tanınmış muhafazakâr kişilerce yaptıkları sunum ve ticaretin kullanışlı birer parçası olarak görülmektedir. Onlar İslami unsurları sanal mekânda paylaşmak suretiyle, sayfalarını takip edenler katında bir güven kazanmakta ve bu onların sanal mekândaki varlıklarını da meşrulaştırmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere, bazen de onların faaliyetlerini tebliğe dönüştürmektedir; daha doğrusu onlar böyle olduğunu iddia etmektedirler.⁹⁰

Farklı bir anlatımla söyleseler; söz konusu olan şey, sanal mekânı İslamileştirme amacından çok, kapitalist tüketim esaslı bir mekânın İslami unsurlar kullanılarak meşrulaştırılmasıdır. Takdimde kullanılan unsurlar İslami olduğu hâlde bunları sunan

⁸⁹ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 259.

⁹⁰ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 173-175.

kişilerin faaliyetlerinin hedefi maddi kazançtır. Dolayısıyla bazılarının savunduğu gibi dinî unsurlara yer verilmiş gayesini, başkalarına dinen örnek olmak ve diğer şer'î amaçlara hizmet etmek olarak değerlendirmek zor görünmektedir.⁹¹

Şer'î amel ve hükümlerin meşru kılınma amaçları vardır. Yapılan amellerin fıkhen sahih (geçerli) olabilmesi için, teşri kılındığı maksadı iptal etmemeleri gerekir. Buna göre, maksadın zıddına götüren yahut onu ortadan kaldıran vesile hükümsüz olur. Bu kaidenin “hakkın kötüye kullanılması, hile, riya, fâsid maksadın zıddıyla muamele” gibi çok geniş bir uygulama alanı bulunmaktadır. Buna göre Şâri'in gözetmiş olduğu gayeye aykırılık teşkil eden amaç taşımak, ilahi emre açık bir muhalefet olduğu gibi, meşru olan bir şeyi, o şeyin konuluş amacına muhalif bir amaçla işleyen kimse, gayrimeşru bir iş yapmış olur. İnsanların amellerle mükellef kılınması, sadece Şâri'in o amelleri emir veya nehiyle riayet ettiği maksatlar içindir. Aksine davranmak ise Şâri'in koyduğunu bozmak, O'nun bina ettiğini yıkmak demektir. Kur'an'da bazı hükümler zikredildikten sonra “Allah'ın âyetlerini alaya almayın.”⁹² buyurulması, ahkâmı konulduğu amaçların dışına çıkarmaktan sakındırmak içindir.⁹³ Fenomenlerin özellikle tesettür, ibadet gibi şer'î unsurları gösteriş ve ticari amaçlarla kullanmalarında da bunun mevcut olduğu görülmektedir.

5. Sonuç

Tarih boyunca Kitap'la hayat arasındaki irtibatı fıkıh üzerinden kurmaya, hayatı istikamet üzere bulundurmaya gayret eden fukahanın otoritesi modern dönemle birlikte ciddi sarsıntılar geçirmiş, “mutlak ictihat” kapısının herkese açılmasıyla da Müslüman toplumun önemli bir kesimi nezdindeki yetkinliğini kaybetmiştir. Dini, Kitap ve sünnet üzerinden okuyan ve tatbiki dair prensip ve hükümleri sahabe ve tabiinin birikimini de dikkate alarak tespit eden bir ilim geleneğinin belirleyici olmadığı çevrelerde her şeye rağmen kendisini muhafazakâr-dindar sayan pek çok kimse, asırlardır yanlış anlaşıldığını iddia ettiği Kitab'ı doğrudan anlamaya yönelirken aslında çağdaş-seküler bir bilinç ve ön kabullerle bunu yaptığını düşünmediğinden olsa gerek, neticede Batı kaynaklı hayat anlayışının belirleyici olduğu karma ve melez bir din anlayışı teşekkül etmiştir.

Özellikle muhafazakâr olup sosyal medyada çok sayıda takipçiye sahip ve tamamına yakını kadınlardan müteşekkil kişilerin fıkıh bakımından din, şer'î deliller, ibadetler, tesettür, eş cinsellik ve dinî değerlerin sanal mekânda ticari amaçlarla kullanılması konularındaki söz ve amellerine yönelik yaptığımız bu araştırma, kendini dine mensup addeden bir kesimin konumunu göstermesi bakımından üzerinde düşünülmesi gereken sonuçlar ortaya koymuştur.

Fenomenlerin, “din” hakkındaki mütenakız tavırları yanında, dinin kendisini konumlandığı “hâkim” pozisyonundan ziyade ona, kendisi hakkında rahat konuşulabilir,

⁹¹ Geçer, *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân*, 173-175.

⁹² el-Bakara 2/65.

⁹³ Yılmaz, *Vesâil-Makasid İlişkisi*, 161.

sorgulanabilir, hariçten müdahalede bulunulabilir “mahkûm” bir konum biçtikleri görülmektedir.

İnternetin hayatın hemen her alanına dâhil olmasıyla muhafazakârlardan bu âlemlerle tanışan ve buraya taşınan pek çok kimse tevarüs ettikleri yahut etkilendikleri “eski” din ve fıkıh anlayışından tamamen kurtulamamış görünmektedirler. Zira bazılarının sanal mekânda yaptıkları her şeyin şer’an doğru olmadığı farkında oldukları anlaşılmaktadır. Ancak bu, asıl duygu ve düşüncelerinin yanında sönük kalmakta, popüler din anlayışı ve piyasa gerçekleri hâkim konumunu muhafaza etmektedir. Haliyle din, herhangi bir kültürel unsur gibi muamele görmektedir.

Fenomenlerin ibadet anlayışları da dine bakışlarının devamı mahiyetindedir. Çoğuna göre namaz ile yoganın veya diğer spiritüel uygulamaların bir farkı bulunmamaktadır. Önemli olan, kişinin gelişmesi, motive olması ve kendisine “manevi” katkı sağlayan bir şeyle meşgul olmasıdır. Bu yaklaşım da son dönemlerde bazı ilahiyat çevrelerindeki “hikmet” ve “makâsıd” odaklı yaklaşımı hatırlatmaktadır. “İlerlemeci İslam” anlayışını savunanlara göre, Şeriat maksatlardan ibarettir. Şekillere ve bu maksatlara götüren ameller önemli olmayıp değişebilirler. Bunlar ilginç şekilde, mevcut olguyu hüküm kaynaklarından biri olarak kabul etmekte, vakia değiştikçe hükmün de değiştiğini savunmaktadırlar.

Örtünmek için meşru kılınan tesettür; görünme, harici ve sanal mekânda kendini gösterme vasıtası olarak fenomenlerin dünyasında yerini almıştır. Bone takmak gibi bazı sınırlardan bahsetseler de neredeyse sadece “başı örtme”ye indirgenen tesettür emri, bazıları için çok da vazgeçilmez görünmemektedir. Kendileri ile görüşülen bütün kadın fenomenler makyaj yaptıklarını ve bunun kızların vazgeçilmezi (vacip ?) olduğunu, din ve tesettür anlayışlarının tabii bir gereği olarak, söylemişlerdir.

Hemen her meseleye postmodern ve liberal-seküler yaklaşan sosyal medyadaki tanınmış muhafazakâr kişiler, naslarda açıkça yasaklanan, hakkında ciddi tehditler bulunan eş cinselliği de çok doğal bulmuş, meşru kabul etmişlerdir.

Denilebilir ki fenomenleri diğer sosyal medya kullanıcılarından ayıran en önemli husus, onların dinî unsur ve görüntüler üzerinden bir ticari faaliyet yürütmeleridir. Anlaştıkları firmanların ürünlerini, üzerlerinde deneyerek reklamını yapmak suretiyle büyük miktarlarda para kazanan bu kadınların başta tesettür olmak üzere dinî unsuru çoğunlukla konuluş amacına muhalif olarak kullandıkları görülmektedir. Böylece muhafazakâr kadınlar sanal mekânda küresel kapitalist piyasa şartlarına göre bir dünya oluşturup sosyalleşmekte, geldikleri çevrenin “kültürel, dinî, politik ve cinsiyetle ilişkili” tasavvur, kabul ve değerlerini sanal mekânda “telif” ederek ve melez bir yapı biçiminde yeniden şekillendirmektedirler.

Fıkha göre mükellefin her bir fiilinin dinde bir hükmü vardır. Dolayısıyla din hayatın her tarafını kuşatır ve istikamet tayin eder. Ancak sanal mekânda her türlü tercih ve fiili öncelikli olarak belirleyenin din olmadığı görülmektedir. Burada İslami unsurlar

mükellefler için riayeti elzem hususlar olmaktan çıktığı için, kişilerin yaptıkları paylaşımların içeriğine hâkim bir unsur olarak etki etmemektedir. Bununla birlikte ilgili şahıslar sanal mekânda kendilerine yöneltilen tenkitlere cevap verirken şer'î delillerden faydalanma ve yaptıklarının meşruluğunu ispat için sunma yoluna gitmektedirler. Fenomenler içerik oluşturma aşamasında İslami unsurlara yer verirken günün moda ve trendine dikkat etmektedirler.

Netice olarak sanal mekânda şöhreti yakalayan ve İslami unsur ve görüntüler üzerinden işlerini ve kendilerini takdim eden fenomenlerin dine ve şer'î meselelere dair tasavvuru, son bir-bir buçuk asırdır İslam dünyasını etkisi altına alan aydınlanma, yenilik, ilerleme, “mutlak” içtihat kapsınının açılması gibi büyümlü kavramların devamı mahiyetindedir. Asr-ı saadette her yerde olduğu iddia edilen kadın, tarih boyunca toplumdan (kamusal alan) dışlanmışsa da artık modern hayatta asıl yerini alması gerektiği kabulünden hareketle sanal mekânda da yer almaktadır. Bunun için de açılan içtihat kapısından her biri birer müçtehit –bazen de şâri'- olarak giren fenomenler, çok da haberdar olmadıkları nasları yeniden yorumlayıp hükümler çıkarmakta ve yaptıklarının meşruluğuna istidlalde bulunmaktadırlar.

Kaynakça | References

- Aydın, Hakan –Eken, Metin. “*Din Görevlilerinin Sosyal Medya Kullanımı*”, *Medya ve Din*, ed. Mete Çamdereli vd. İstanbul: Köprü Kitapları, 2014.
- Bayındır, Abdülaziz. *Kur’an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2010.
- Bedir, Murteza. *Bahara Hukuk Okulu: Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İSAM Yayınları 2014.
- Boynukalın, Ertuğrul. *İslam Hukukunda Gaye Problemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fi. *Sahîhu’l-Buhârî*. thk. Mustafa Dib Buğa. Dimâşk: Daru İbn Kesir, 1414/1993.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Cengiz, Kurtuluş vd. *Türkiye’de Spiritüel Arayışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.
- Davudoğlu, Ahmed. *Fıkıh Usulü Dersleri*. haz. Fetullah Yılmaz. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2023.
- Demir, Ahmet İshak. *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam’a Bakışı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Ekşi, Ahmet. *İslam Tıp Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*. İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.
- Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur’ân*, çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.
- Geçer, Harun. *Muhafazakâr Habitus ve Sanal Mekân – Dindarların Sosyal Medyada Var Olma Sorunu*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2021.
- Geçer, Harun – Ayaz, Hacer. “*Sanal Mekânda Karma Spiritüellik Biçimleri: Formal Dindarlığın Değişimi Sorunu*”, *Toplumsal Değişme ve Din*, ed. Erkan Perşembe. Ankara: Nobel Yayınları, 2022.
- Güler, İlhami. *Sâbit Din Dinamik Şeriat*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.
- Hine, Christine. *Ethnography for the Internet: Embedded, Embodied and Everyday*. New York: Bloomsbury Publishing, 2015.
- Koca, Ferhat. “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi 1999, 19/240-247.
- Özay, Mehmet. *Sekülerleşme ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Özkan, Mehmet. *Heneflere Göre İbadetlerin Uygulanmasına İlişkin İçtihatlar*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.
- Polat, Fethi Ahmet. *Çağdaş İslam Düşüncesinde Kur’ân’a Yaklaşımlar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Savaş, Rıza. *Hız Peygamber Devrinde Kadın*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1991.
- Sekam. *Türkiye Gençlik Raporu*, Proje Yöneticisi: Celalettin Vatandaş. İstanbul: SEKAM Yayınları, 2016.
- Sekam. *Türkiye’de Gençlik Gençliğin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri*. Proje Yöneticisi:

- Celalettin Vatandaş. İstanbul: SEKAM Yayınları, 2016.
- Seydişehir, Mahmud Esad. *Kitab-ı Nikah ve Talak. Dersaadet*. Matbaa-i Hayriye, 1326-1328.
- Şişman, Nazife. *Emanetten Mülke -Kadın- Beden- Siyaset*. İstanbul: İz Yayınları, 2013.
- Yıldırım, Ergün. *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*. İstanbul: Bilge Yayıncılık, 1999.
- Yılmaz, Fetullah. *İslam Hukukunda Vesâil-Makasid İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.